Zeitschrift

für

HEBRÆISCHE BIBLIOGRAPHIE

Unter Mitwirkung namhafter Gelehrter

Redaktion: Dr. A. Freimann Frankfurt a. M.

Obermainstrasse 4.

Verlag und Expedition: J. Kauffmann Frankfurt am Main

Börnestrasse 41. Telephon 2846. herausgegeben vou

Dr. A. Freimann

und

Dr. H. Brody.

Jährlich erscheinen 6 Nummern.

Abonnement 6 Mk. jährlich.

Literarische Anzeigen worden zum Preise von 25 Pfg. die gespaltene Petitzeile angenommen.

Frankfurt a. M.

mit

ag. 此并并并并并并并

ge. fte.

bis

1,

g.

Die hier angezeigten Werke können sowohl durch den Verlag dieser Zeitschrift wie durch alle anderen Buchhandlungen bezogen werden.

1902.

Inhalt: Periodische Literatur S. 33/36. — Einzelschriften: Hebraica S. 36/45. — Judaica S. 45/55. — Marx: Nachtrag zu der Zusammenstellung der Citate aus Targum Jeruschalmi S. 55/58. — Steinschneider: Miscellen u. Notizen S. 59/61. — Löwenstein: Miscelle S. 61/63. —

I. ABTEILUNG.

Periodische Literatur.

[Die "Monatsschrift für Geschichte und Wissenschaft des Judentums" (ZfHB. I, 4; II, 69; III, 33) wird seit dem Ableben Prof. D. Kaufmann's von M. Brann redigiert u. erscheint seit 1901 (Jahrg. 45) im Verlag von Wilh. Koebner in Breslau. — Aufgehört zu erscheinen haben: Zion (ZfHB. I, 5; III, 33); בו המערבו (I, 180); Cantoren-Zeitung (I, 162); A Jövö (II, 70); נר המערבו (II, 70; III, 38); Der jüd. Arbeiter (III, 97). Eine Aenderung im Erscheinen der weiteren von uns in den früheren Jahrgängen angegebenen period. Schriften ist uns nicht bekannt. —

העברי, THE HEBREW, Hebräisches Wochenblatt, herausgegeben von G. Rosenzweig. IX Jahrg. New-York 1901. (Abonnement 10 M. jährl. Redaction: 30 Canal Str., New-York.)

עולם קשן, OLAM KATAN, illustrierte Wochenschrift für die Jugend (hebräisch). Redigiert von A. L. Ben-Avigdor und S. L.

Gordon. I. Jahrg. Wien 1901. (Abonnement 12 Mk, jährl.

Administration: Wien, Schlösselgasse 1 Th. 12.)

[Die Zeitschrift wird vom Verlag "Tuschija" in Warschau herausgegeben. Die uns vorliegenden Nummern (1-3) weisen einen recht schönen, für die Jugend geeigneten Inhalt auf. Auch die Ausstattung ist recht hübsch. B-y.]

AMERICAN HEBREW, THE. A Weekly Journal for the Jewish Home. Publisher: *Philip Cowen*. Vol. LXIX. New - York 1901. (Abonnement 3 Doll. jährl. Redaktion: 489 Fifth Avenue, New-York.)

JUEDISCHES VOLKSBLATT, erscheint unter Mitwirkung der vom jüd. Volksverein erwählten Presscommission. Verautwortl. Redacteur: Alois Munk. (Abonnement: 9 K. jährl. Redaction u. Administration: Wien, VIII, 1., Schlösselgasse 11.)

JUEDISCHE VOLKSSTIMME, [Wochenschrift], Centralorgan der jüdischen Arbeiter und Handelsangestellten. Herausgeber u. verantwortl. Redacteur: *L. Rosenzweig*. II. Jahrg. Brünn 1901. (Abennement 4 K. jährl. Redaction: Krautmarkt 11, Brünn.)

REFORM ADVOCATE, THE, [Wochenblatt], published . . in the Interest of Reform Judaism. Editors: Emil G. Hirsch and Tobias Schaufarber; Publishers Bloch & Neumann. XI. Jahrg. Chicago 1901. (Abonnement 2 Doll. jährl. Expediton: 204 Dearborn Str., Chicago).

WELT, DIE, [Wochenblatt; Zionistisches Parteiorgan]. Redacteur: A. M. Reich. 5. Jahrg. Wien 1901. (Abonnement Mk. 13,70 jährl. Redaction u. Administration: Wien IX, Türkenstrasse 9).

אר, Halbmonatschrift für Pilpul. Redacteur: D. Katzburg. X. Jahrg. Waitzen 1901. (Abonnement 8 K. jährl.) MIT

MO

081

JUNG JUDA. Zeitschrift für unsere Jugend. Erscheint zweimal monatl. Verantwortl. Redacteur: Emil Eisner, Herausgeber: Philipp Lebenhart. II. Jahrg. Prag 1901. (Abonnement 4 Mk. jährl. Redaction: Smeckagasse 7,1; Administration: Myslikgasse 14n, Prag.)

UNABHAENGIGES JOURNAL, Organ für alle jüdischen Angelegenheiten. Erscheint dreimal monail. Verantwortl. Redacteur: Josef Stein. I. Jahrg. Prag 1902. (Abonnement: 6 Mk. jährl. Redaction: Goldschmiedgasse 5; Administ. Poric 7., Prag.)

âhrl.

raus-

recht

trong

wish

Fork

Fifth

vom

ortl.

der

f U.

11,

the

and

204

eur:

3,71

urg.

mal

ber:

Mk.

dik-

ige-

ur:

hrl.

ag.)

אוצר הססרות, Magazin für hebr. Literatur u. Wissenschaft. Herausgeber: Eisig Grüber, verantwortl. Redacteur: Dr. M. Margel. Vl. Jahrg. Heft 1. Krakau 1902. (Abonnement: 12 Mk. jährl. Redaction: Rosenberg in Böhmen; Administration: Przemysl, Galizien.)

ומות הספרום (Bd. V s. ZfHB. I, 35) und soll nun unter Redaction von Dr. M. Margel als Monatsschrift erscheinen. Die im vorliegenden Hefte enthaltenen Aufsätze sind: עבורתו עבורתו עבורתו עם יססרי מסחרים (S. Bernfeld; שמסני מסחרים עסחרים (S. Bernfeld; שמסני מסחרים עסחרים עסחר

הסוריע לחרשים, Monthly Intelligencer. Monatsschrift für amerik.jüdische Interessen. Herausgeg. von Herman Rosenthal u. A. Ch. Rosenberg. I. Jahrg., New-York, 1900. (Abonn. 6 M. jährlich. Redaction: 134 E. 80th Street, New-York).

[Das erste Heft (Oct. 1900) der neuen, in jüdisch-nationalem Geiste gehaltenen Zeitschrift ist nicht geeignet, dem Unternehmen Freunde zu werben. Nicht ein nennenswerter Artikel findet sich darin. Bemerkenswert ist, dass der Eine der beiden Redacteure dieser hebräischen Zeitschrift seines hebräischen Namens sich zu schämen scheint, da er sich junn nennt (nach dem Pseudonym מערכאן dessen er sich bedient, dürfte er יש heissen). Das erinnert an die Unvernunft gewisser Literaten, die hebräische Artikel über die Pflege der hebräischen Sprache schreiben und ihren Namen darüber oder darunter in lateinischen Lettern hinmalen. B-y.]

MITTEILUNGEN des isr. Landes-Lehrervereines in Böhmen. Erscheint einmal monatl. Redigiert von Rabbiner M. Freund in Bodenbach. 7. Jahrg. Prag 1901. (Abonn. 2 K. jährl. Administration: Siegm. Springer, Prag, Jungmannstr. 25, 11.)

MONATSCHRIFT der "Oesterreichisch-Israelitischen Union". Verantwortl. Redacteur: Siegfried Fleischer. XIII. Jahrg. Wien 1901. (Abonnement 4 K. jährl. Redaction u. Administration: Wien, IX/1, Berggasse 20.)

OST UND WEST. Illustrierte Monatsschrift für modernes Judentum. Herausgegeben unter Mitwirkung von Künstlern, Gelehrten und Schriftstellern von *Davis Trietsch* und *Leo Winz*. 1. Jahrg. Berlin 1901. (Abonnement 7 Mk. jährl. Verlag von S. Calvary & Co., Berlin, Neue Wilhelmstr. 1.) לח ארץ שראל, Literarischer Palästina-Almanach für das Jahr 5662. Herausgeg. von A. M. Luncz. Jerusalem, Selbstverlag 1901.

40, 184 u. 22 S. 8°.

[In seinem literarischen Teile bietet der vorteilhaft bekannte Kalender: בארץ אבותים בארץ אבותים, eine Uebersicht über die jüdischen Colonien in Palästina, vom Herausgeber; מאכר בדבר לקיתת כסף הכרוא iber die von nichtislamitischen türkischen Unterthanen einzuhebende Steuer, aus dem Türkischen übersetzt von J. J. Jehuda; בחלה משלה (nach einem Aufsatze Philip J. Baldensperger in Quarterly Statement (1900—1901) von S. Rafalovüz; אברות החסר בשנה הארץ, Bibliographie vom Herausgeber; מברות השכתות בשנה אולה Sagen und alte Traditionen, gesammelt u. chronologisch geordnet vom Herausgeber; בחל בחלה בירושלים, Wohlthätigkeitsvereine u. Anstalten in Jerusalem, ihre Geschichte u. ihre gegenwärtige Lage. I.: Die Alterversorgungsanstalt (ביום ביום ביום השלה ביום השלה האורן ביום השלה האורן השלה האורן האורן השלה האורן האורן השלה האורן האור

VOLKSKALENDER, Illustr. isr., für das Jahr der Welt 5662. Herausgegeben und redigiert von Jakob B. Brandeis. XXI. Jahrg. Prag, Jakob B. Brandeis, 1901. 176, 174 u. (32) S.

[Das Kalendarium ist von Marcus Redisch redigiert u. vom Prager Oberrabbinate approbiert. Der "Salon für Unterhaltendes und Belehrendes" enthält: Jahresrevue von J. Brandeis; Zwei Gräber, ein Lebensbild aus dem Ghetto von Dr. Max Grünfeld; Dr. Samuel Kohn (Biographie, mit Bildnis) von J. Brandeis; Zur Erinnerung an die edle Königin Louise von Karl Wiesenthal; Geh. Justizrath Dr. Wilhelm Salomon Freund (Biographie, mit Bildnis) von J. Brandeis; Der alte Jude (Gedicht) von Adolf Trichert; An den Gräbern in Israel (vom Herausgeber). Ein "Verzeichnis jüd. Hotels u. Restaurants" gehört wohl nicht in diese Abtheilung, die den Leser nur mit "geistiger Nahrung" zu versehen hat. Den Abschluss bildet ein "Verlags-Katalog von Jakob B. Brandeis' Buchhandlung". — B—y.

Einzelschriften.

a) Hebraica.

ACHAD - HAAM (pseud. Günzberg, U.), על פרשת דרכים, Abhandlungen über verschiedene Zeitfragen. 2. Aufl. Berlin, Druck v. H. Itzkowski, 1901. Tl. 1. XX u. 246 S. 8°.

AMINOF, A., לקפי דינים, Ceremonialverschriften, in's Neupersische übersetzt von Simon Chacham. III., IV. u. V. Teil. Jerusalem, Druck v. S. Zuckerman, 1901. (2), 89, (1), 36, 93 (2). Bl. [T. I u. II s. ZfHB. IV, 97, V, 65].

ASCHKENASI, J. R., חולרות כני ישראל, Geschichte der Juden in Italien u. ihre soziale Lage bis zur Gegenwart. Krakau, 1901. (Verlag J. Kauffmann, Frankfurt a. M.) 24 S. 8°. M. 0,60. (BIBEL, מקרא מפורש, Pentateuch m. neupersischer Uebersetzung von Simon Chacham, 1. 2. Genesis u. Exodus, Jerusalem, Druck v. S. Zuckermann, 1901. (7), 212, (1), 185, Bl. 4".

BRAUN, J., כית ישראל, Homilien zu Exodus u. Gelegenheitspredigten, nebst 8 Responsen. II. Teil. Paks. Selbstverlag, 1901. 5 u. 47 Bl. 8º. M. 1.-

[Teil I s. ZfHB. V, 35.] EHRLICH, ARNOLD B., מקרא כפישומו, Die Sehrift nach ihrem Wortlaut. Scholien und kritische Bemerkungen zu den heiligen Schriften der Hebräer. Berlin, Poppelauer, 1899 - 1900. Erster Theil: Der Pentateuch. Xu. 385 S. Zweiter Theil: Die prosaischen Schriften. XI u.

471 S. gr. 8°.

1901.

Sannte ischan

מאמר

ebende

מתיי הו tement

lerausgelt n.

hätig-

regen-von ehrer;

rom e von

5662. lahrg.

Prager

Beleh-

ebens-

Kohn

ie edle

ilhelm

er alte (vom gehört

stiger

atalog

iandhuck

ische lem,

. Bl.

n in

901.

60.

Auf dem hebräischen Titelblatt verschweigt der Verfasser seinen Namen und nennt sich שכתי כן עם מוב אכן בורד. Das Buch trägt ein arabisches Motto und ist den Manen Franz Delitzsch' gewidmet, der des Vrf. "väterlicher Freund" war; die Einleitungen sind datiert מלחרות Alles geringfligige Acusserlichkeiten, die wir nicht erwähnt hätten, würden sie sich nicht nach eingehender Lektüre des Buches selbst als charakteristisch ergeben haben. Noch nie hat ein Mann, der jüdisch denkt oder jüdisch fühlt über Männer, die mit vollem Recht als der Stolz und die Zierde des Judentums bezeichnet werden dürsen, mit soviel Gift und Galle geschrieben, wie der Vrf, der nur aus Liebe zur Wahrheit und aus Anhänglichkeit לאחי ועמי seine Arbeit geschrieben und veröffentlicht haben will. Hasserfüllt eröffnet E. einen "vernichtenden" Feldzug gegen die "האשונים, d. h. Tannaiten und Amoräer, und erbarmungslos werden die jüdischen Commentatoren und Grammatiker von den ältesten Zeiten bis incl. S. D. Luzzatto in den Koth gezerrt. Man muss annehmen, dass dieser Kampf, nicht etwa eine Erklärung der Bibel, vom Vrf. beabsichtigt war. Sonst hätte er bloss in einem Satze vielleicht wäre auch dieser überflüssig gewesen – zu bemerken gehabt, dass die ראשונים keine "Kritiker" waren, infolgedessen nicht annehmen konnten, dass z. B. der eine Vers nur die falsche Auffassung wiedergibt, die ein späterer Stümper von einem ältern Verse hatte, und so mussten sie, diese einfältigen ראשונים, die Bibel anders erklären als er, der moderne Kritiker, der von dem ganzen schönen, alten Bau nicht einen Stein auf dem andern lässt! Nach einer solchen Erklärung hätte ein halbes Buch ungeschrieben bleiben können, und das wenige Geniessbare in dem Werke wäre dem Leser, der noch einen Funken von Achtung vor den alten Lehrem besitzt, nicht vergällt worden. Oft hat der Verf. die Worte der "Alten", gegen die er mit aller Schärfe polemisiert, nicht einmal gelesen, und in gar vielen Fällen nimmt er es mit der hochgepriesenen Wahrheit nicht sehr genan. Dieses Urteil durch Belegstellen zu erhärten, ist hier nicht möglich. Zwei oder drei Stellen beweisen für ein Buch von solchem Umfange Nichts, für eine genügende Anzahl von Belegen aber reicht der Raum eines Referates nicht hin. Allein was wir hier unterlassen, wird in einer besondern Broschüre nachgetragen werden, die hoffentlich bis zum Erscheinen der nächsten Nr. dieser Zeitschrift die Presse verlassen haben wird. Wir verweisen schon hier auf diese Broschüre mit dem Bemerken, dass sie unsere Leser zu ermässigtem Preise erhalten können. — B-y]

EISENSTADT, BENZION, דור רכניו וסופריו, Biographien von Rabbinen und jüd. Schriftstellern der Neuzeit, III. Teil, Wilna, Selbstverlag, 1901, 46 S. 80. M. 2.-

M., u. DEUTSCH D., אטרי איש, Erklärungen zum Pentateuch T. I, Genesis, Exodus, Leviticus. Munkács, Kohn & Klein, 1901. (Verlag des Herausgeb. J. M. Schwartz in Beregszász, Ungarn). 4 u. 34 Bl. 40. M. 2.-

u. KALLER ELAS., כחנות אור ואור חדש, Pilpulistische Abhandlungen zum Pentateuch. Warschau, Druck v. J. Unterhändler,

1901. (2) 106. Bl. 2°. M. 4.—

[Die erste Ausgabe ist in Fürth 1766 unter dem Titel מאורי אש erschienen.]

HA

EPSTEIN, A. משפחת לוריא, Die Familie Lurie von ihren Anfängen bis auf die Gegenwart, nebst einer Abhandlung über Elia b. Mose Loanz. Wien, Buchdruckerei "Industrie", 1901. 63 S. 89.

[Die treffliche Sammlung aller Mitglieder der weitverzweigten Familie Loria verdanken wir einem Manne, der sich bisher zum grössten Teile auf anderen Gebieten der jüdischen Literaturgeschichte vorzüglich bewährt hat. Wir hätten nur weniges hinzuzufügen: Ahron Lurja aus Frankreich ist in Rga. Israel Bruna nr. 258 erwähnt. In Frankfurt a. M. starb 7. Nissan 5461 Gabriel Lurja, sein Sohn st. 1. Adar 5488. seine Frau Zerle st. 19. Ab 5416 (vgl. Horovitz, Fr. Grabschriften im Register s. v. Lurja.) S. 35: Ueber Amos Loria, geb. 1850 gest. 1883, vgl. Vessillo 31, 157. S. 48: Gal Ed. nr. 60 hat die Grabschrift der Chajje, Tochter des Jechiel b. Salomo Lurja aus Lublin. S. 47: Moses, der Vater Elia Loanz, ist vermutlich 1618 in Frankfurt gestorben (vgl. Löwenstein in Blätter f. G. u. L. II, 27 Anm. 18). Rühmlichst sei das Register hervorgehoben, das die Benutzung des Buches wesentlich erleichtert.]

FRAENKEL, N., בקורת הרעות והאטונות, Ein Kriterium der Vernunft u. Glaubenserkenntniss. Drohobycz, 1901. 142 S. 80. M. 2 .-

GROSSBERG, M., ספר העצמים, Being a Treatise on Physics, Metaphysic, the Essence of Prophecy, and Astrology, by Rabbi Abraham ibn Ezra. Accompanied by two letters from Don Isaac Abrabanel to Rabbi Jachiel Varam of Pisa. Copied from Mss. at the British-Museum and provided with notes. London, Selbst-Verlag (54, Newark Street, Whitechapel), 1901. 64 S. 8°.

[Ohne den Sinn der Abraham Ibn Esra beigelegten Schrift (vergl. Steinschneider, Hebr. Uebers. 448f.) überall richtig zu verstehen. was z.B. p. 20 Z. 6 sich zeigt, wo G. Dw st. Dw liest und daran eine

unrichtige Bemerkung knüpft, hat der Herausg. doch einen ziemlich correcten Text geboten, der weitern Forschungen zur Grundlage dienen kann. Irreführend ist die in den Fussnoten häufige Angabe שמרום heissen בפרוש על פרוש הראב"ע. . בשם ספר העצמים heissen soll, worunter wohl der kurze Commentar von Netter zu verstehen ist. Netter hat im 3. Tl. seiner Pentat.-Ausgabe einen grossen Teil des

Der Inhalt auf den Titelblättern hätte genauer nach den sechs Abschnitten des Buches gegeben werden sollen. — Die beiden Briefe Abravauels an Jechiel Varam aus Pisa (Kaufmann's Abhandlungen in R. d. E. J. XXVI ff. sind mir hier nicht zugänglich), die nach Ms. Brit Mus. Add. 27, 129 veröffentlicht sind (p. The word), haben einen interessanten Inhalt. Das vorliegende Heft enthält ferner, was nur der hebr. Titel besagt, moden opden nichter (p. 12 ff.). von verschiedenen Autoren und nach verschiedenen Mss. Wir finden hier zunächst einige Responsen von Hai, die aber bereits gedruckt sind; ferner Einiges, wie es scheint aus Ms. Oxf. 1101/2 (vergl. Buber, Einl. zu der 52 g. XLIII), ein Responsum von Nachmanides (nach Ms. Brit. Mus. Add. 27, 034) u. s. w. — B-y.

HALBERSTAM, CH., שרים דכרי חיים, Responsen zu den 4 Teilen des Schulchan Aruch. Bartfeld, M. Blayer, 1901. 2, 138, (1),

2, u. 130 Bl. 20 M. 10.

binen elbst-

teach

ilein,

szász,

hand-

ndler,

באורו ז

angen lia b.

81.

amilie Teile

h be-

8 8118

kfurt

5488,

n im 1883, it der

loses,

orben lichst

ntlich

nunft

2.-

IVSIC.

ham

bra-

Mss.

lbst-

was eine

nlich

euen

כפרוש

ssen

ist.

des

9

Die erste Ausgabe des vorliegenden Werkes erschien Lemberg 1875.] HALPERIN, M., כנור חכמים, Schutzschrift für die Kabbala, insbe-

sondere für das Buch חמרת הימים. Jerusalem, Selbstverlag, 1901. 25 Bl. 80.--

[Vorliegende Brochüre bildet eine Polemik gegen Jakob Emden u. Dav. Kohn, welche ממרה הימים dem Natan aus Gaza zuschreiben.]

HARTMANN, M., סטוכים לעולם, Zahlenmystik (ניטטריאות) in der Mischna. Lemberg, 1901. 48 v. (3) Bl. 4°.

HELLER, J., דכרי יהושע, Drei ethische Abhandlungen. Jerusalem, Druck v. B. Frumkin, 1902, 44 Bl. 8°. M. 1,25.

[Die erste Ausgabe erschien Wilna 1866].

HOROVITZ, M., אבני זכרון. Die Inschriften der israelitischen Gemeinde zu Frankfurt a. M. Frankfurt a. M., J. Kauffmann, 1901. 4 S. (Vorwort), LIII (Einleit.) u. 768 S. 8°. 8 Mk.

[Das Werk, dessen Publication von gar vielen Seiten mit "Ungeduld" (Kaufmann-Gedenkbuch, S. 866) erwartet wurde, liegt nunmehr infolge der unermüdlichen, langjährigen und mühevollen Arbeit, des durch seine, die ältere Geschichte der Frankfurter Gemeinde, ihre Rabbiner, Aerzte u. a. m. behandelnden Schriften verdienstvollen Herausgebers und seiner Mitarbeiter in einem stattlichen Bande, dessen Drucklegung durch die vom Vorstande und Ausschusse der dortigen israel. Gemeinde bewilligten Kosten ermöglicht worden, vor uns. Dem Vorworte, das über die äussere Form der Grabsteine orientiert, reiht sich eine fünf Abschnitte umfassende Einleitung an, Während im 1. Capitel die Geschichte des Grabsteins überhaupt dargestellt wird, enthält der II. Abschnitt die Geschichte des alten Gräberfeldes innerhalb der ehrwürdigen Frankfurter Gemeinde. Die Bedeutung der auf einige Tausende sich belaufenden Inschriften für die Statistik der Bevölkerung der ehemaligen Judengasse jener Mainstadt wird im III. Capitel behandelt, wobei auch das in dem alten Chewra Kadischa- (Beerdigungsvereins-) Buche erhaltene Verzeichnis der auf jenem Totenacker Bestatteten Verwendung findet. Das IV. (8. XLII steht irrtümlich "VI.") Capitel bietet wertvolle Bemerkungen über einige historisch erwähnenswerte Persönlich-

keiten, während im letzten Abschnitte als "Nachträge" 4 Inschriften enthalten sind. Gegen 6000 Epitaphien, die dem Zeitraume von c. 6 Jahrhunderten angehören, - sie datieren von 1272 ab bis in die ersten Jahrzehnte des 19. Jahrh. - werden im vorliegenden Werke (S. 1-696) in chronologischer Ordnung, unter Hinzufügung der hebr. und der allgemeinen Jahreszahl nebst der Nummer des Grabsteines, vorgeführt. Ein überaus reiches, höchst schätzbares Material zur Geschichte zahlreicher Frankfurter und auswärtiger Familien und Gemeinden wird durch diese steinernen Denkmäler vergangener Zeiten erschlossen. Der Wert des mit 2 Lichtdrucken ("Der alte Friedhof der israel. Gemeinde zu Frankfurt a. M.") geschmückten Werkes, das auch ein "Register" (S. 797-745) und "Berichtungen" (S. 746-745) aufweist, wird durch die von D. Kaufmann s. A. und A. Freimann gelieferten "Ergänzungen und Bemerkungen zu den Grabschriften" (S. 754-768) wesentlich erhöht. Im folgenden mögen nur einige berichtigende und ergänzende Notizen ihre Stelle finden: Nr. 284: מרשלר ist = Wetzlar, vgl. Nr. 327. (Löwensteins Bemerkung in seiner eingehenden Besprechung unseres Werkes in s. "Blättern für jüd. Gesch. u. Litterat,", II. Jahrg. (1901), S. 55 hätte bereits der Nr. 284 eingereiht werden können). Es dürfte daher auch der im Reg. S. 743, letzte Zeile, sub "Wirschler" erwähnte Mëir sub "Wetzlar" ibid. zu rubricieren sein. — Nr. 430: פישום ist = Bischheim, während im Reg. S. 699 "Bisheim" verzeichnet steht. — Nr. 523: בלבורן = Ballbronn (i. Unterelsass), im Reg. ist dagegen "Balborn" angeführt. — Nr. 621. (David Hildesheim b. Elija Salomo). Ein anderer Sohn des Elija Salomo fand in Wien seine Ruhestätte, s. Frankl, Inschriften des alten jüd. Friedhofes in Wien, S. 31, Nr. 185: Jacob Hildesheim (aus Glogan), gest. Mittwoch, 9. Tebet 5411 (1651). Letzterer war der Namensträger seines Grossvaters. Elija Salomo selbst starb am 17. Adar II. 5380 = 1620 in Hildesheim, wo noch sein Grabstein erhalten ist, der gegenwärtig sub Nr. 6 vom Eingange rechts in die Mauer des jüngeren, ebenfalls bereits geschlossenen Friedhofs an der Teichstrasse eingefügt ist. Das Epitaph lautet:

> פה נממן הסיד וגאון הראש הקהולה מהר״ר אלי שלמה כר יעקב ז״ל תנצבה הלך לעולמו יוס י״ן אדר שנו ש״ם לפ״ק:

Nr. 1223. (Eine weitere Nr. fehlt!).

| פ"ט אשה חשובה והגונה |
| מי שארלה א' שמעון פרומלר |
| כהן היתה גותגת מלתמה |
| ותבשיל לעניים ה' תשרי

triften

c. 6

n die Verke

hebr

eines.

r Gel Geleiten edhof

das -745) mann iften"

ein-

ein-743,

d. zu Reg.

roun

dten

gau). äger 5380

gen-

eren.

ben

ZII Gld,

icht

ZU

an,

ter in:

de,

uh

de,

Nr. 962. (Nr. 1128). פת שמונה האשה חשובה | והגובה שארלה אשת שמעון | טרומלר הן היתה נותנת | מחיי תבשיל לעניים הי תשרי | תבשיל לעניים הי תשרי |

תכ"ב לפ"ק תנצב"ה. תמ"ם לפ"ק תנצב"ה. Nr. 1477. Für נעקירשטיוקר (im Reg. "Nekidsteiger"!) ist: בעקירשטיוקר (im Reg. "Nekidsteiger"!) st: אפר = Neckar-Steinach (zu Hessen-Darmstadt gehörig) zu setzen. — Nr. 1655. wird S. 727 sub "Hoburg" registriert, ein Ort dieses Namens existiert jedoch nicht, wie Ritters Geogr. Lexikon ergibt. Es ist daher wohl an Hamburg, bezw. Homburg oder Harburg bei jener Bezeichnug zu denken. - Nr. 2591. Des Simson (Samson) Oppenheim, Sohn des Hildesheimer Rabb. Hirsch O., wird auch im Hildesh. Memorbuche gedacht, siehe den daselbst sub Nr. 291 verzeichneten Nachruf in meinen "Bemerkungen u. Ergänzung, zu einigen im Kaufmann-Gedenkbuche veröffentl. Abhandlungen histor. Inhalts", ZfHB. V. (1901), S. 178. — Nr. 2668. Für das mit Fragezeichen versehene ביום ist zu lesen הבורך). — Nr. 2668: Ist nicht statt des aus Prag stammenden Phöbus b. Möschel מימיות (S. 706 registr. sub "Feiwan?") סריים בער setzen? Vgl. über diesen Namen Hock, החלפים S. 282. — Nr. 2738: שוויר מעור? שוויר עו u emendieren sein, vgl. Nr. 4858. — Viell. ist für מעור? מעור? עו lesen: מישה מי בער היים בער ה "M. aus Busek" (= Gross-Busek in Oberhessen), der in Nr. 3533 genannt wird. — Nr. 3409: Sollte der in dieser Nr. genannte Herz איניבהאן. wie es im Reg. S. 742 letzte Zeile angegeben ist, H. "Wetterhahn" sein, so wäre in demselben ein Nachkomme des "Hierz zum Wetterhan Judt von Frankfurth" zu erblicken, dem wir in einer von Wolf, Die Juden unter Ferdinand II, im Jahrbuch für d. Gesch. der Jud. u. des Judent. I. Bd., S. 267, Beilage VIII, veröffentl. Urkunde dd. Wien, 27. Marti 1629, begegnen. — Nr. 3541: "לְּמָשְׁנִילְנְאָנִילְיִי (im Reg. S. 698: "Bergzanern"?) בערינצאברן (Pfalz) zu verbessern. — Nr. 3671: Leser Leiter wird (in Verbindung mit Susel Kulp und Moses Scheier) in dem Artikel der allgem, Zeitg. d. Jud. 1867, S. 246 ff, "Eine Audienz bei Gelegenheit der Krönung Josef II. in Frankfurt a. M." erwähnt. - Nr. 3842: Ueber den "zu Wetzlar sowohl, als in den meisten Legenden Teutschlandes, bekannten Justizmäkler, Nathan Aaron Wetzlar, einen Frankfurtischen Schutzjuden" vgl. Friedrich Wilhelm Freyherrn von Ullmenstein, Fürstl. Nassau-Werlburgischen Regierungsraths, Geschichte und Topographische Beschreibung der Stadt Wetzlar, II. S. 750 ff. u. S. 774 ff., Wetzlar, 1806. - Nr. 4087: In der 3. Zeile ist zu lesen: ארענדארף (Warendorf i. Wstf.), woselbst Michel Breslau als "Münsterscher Landrabbiner" wohnte. Ausser der Tochter Gütelche war auch ein Sohn desselbeu, David, eine Zeitlang in Frankfurt a. M. ansässig, wie aus Acten des Archivs der Stadt Hildesheim, Abt. LXXXIV, Nr. 117 und Nr. 118 ("Die Klage der Frau des Münsterschen Landrabbiners Breslauer gegen die Vorsteher der Judenschaft wegen Verweigerung des Titels Rabbinerin" und "Die Streitsache zwischen den Vorstehern der Judenschaft und David Michael Breslaner, Schutzjuden zu Frankfurt a. M.", 1772) hervorgeht. David Breslauer richtete an Jacob Emden verschiedene

Aufragen, über welche RGA. ישאילת שכ״ץ II, Nr. 68f, 72, 121ff zu vergl., s. auch Wagenaar, תולדות שנב"ץ S. 46. Weiteres von mir gesammelte Material über R. Michel Breslau soll demnächst veröffentlicht werden. - Nr. 4297: Zu אנכי (Reg. "Anche?") vgl. Hook a. a. O. S. 21. — Nr. 4304: אריניסענן ist = Thalmassing oder Talmessingen (in Mittelfranken); das im Reg. S. 740 s. v. "Tal(m²)essingen" befindliche Fragez. ist zu streichen. — Nr. 4357: Hirsch b. Gabriel Worms wird in dem Auctionscatalog (בשנת של מכורת ספרים) von Gebr. Levisson, Amsterdam 1901, S. 96 s. "Handschriften", Nr. 2121 genannt (העתקתיו מכ"י . . . שאצל הקצין כהי הירש בהי גבריאל ווירמש בפ"פ דמיין). — Nr. 4358: לויסן דעל = Laufenselden (Regbs. Wiesbaden), im Reg. S. 708, Z. 1 v. ob. sub "Fulda" ist "Laufensel" verzeichnet. -Nr. 4439: שנאעיבאך ist nicht, wie S. 734 registriert wird, "Schnazebach". – ein solcher Ort existiert nicht, – sondern = Schndenbach (in Mittelfranken). – Nr. 4448: Für "בַּנְמִילָּא" (im Reg. "Bumele?!") ist wohl wood (= Jungbunzlau) zu lesen. Der daselbst erwähnte Eisek ist vielleicht mit dem in Nr. 3278 verzeichneten "Eisek Brettl aus Jungbunzlau" zu identificieren. — Nr. 4761: איסין דיילין פפלונהיים דיילים ביילים בייל Sollte nicht in diesen Worten eine Ortsbezeichnung, etwa Salzuffen (i. Lippe) stecken, so dass zu lesen wäre: לכון זלצ. Im Reg. steht "Sinu¹?! — Nr. 4835: "אדת" ist = Frankfurt a. Oder. — Nr. 5513: Statt אסלר = Aslar, Kr. Wetzlar, zu lesen und demgemäss das im Reg. befindliche "Aslad?" zu corrigieren sein. -Weitere Bemerkungen anzureihen verbietet der enge Rahmen dieser Besprechung, nur hinsichtlich des Registers sei darauf hingewiesen, dass es zweckmässiger gewesen wäre, ein gesondertes Orts- und Personenregister anzulegen. Auch hätte für manche Ortsnamen, für welche verschiedene Schreibarten in den Inschriften sich vorfinden, als Schlagwort die jetzt übliche Schreibform registriert werden sollen, der die übrigen Varianten unterzuordnen waren. Dadurch wäre vermieden worden, für denselben Ort die verschiedenen Bezeichnungen an verschiedenen Stellen zu vermerken. So werden z. B., von einander getrennt, aufgeführt: "Hildesum" und "Hilesum", beide Namen = Hildesheim, Göttingen und Gautingen, Boppard und Popart, Esse und Essen, Elfeld und Elvelt = Eltville (Elfeld), Glogau und Glug (der in Nr. 1784 genannte Jacob Glogau ist mit dem in Nr. 2534 erwähnten identisch), Magence und Menz = Mainz, Waburg und Warburg, Heilbronn, Heilprun u. Heilprun u. a. m. Für "Hammel" ist "Hameln" zu lesen (auch S. 727, wo suh: Oppenheim-"Hamel" steht, für "Fürd" "Fürth", für "Bumburg" (S. 708 sub "Gans") "Bamberg". Pfersches ist in Pfersec, Renganum in Rheingönheim zu corrigieren, statt "Wilner"?. Auch sind einige Namen im Reg. nachzutragen, z. B. Hinle (Nr. 703 and Nr. 898), Jutle, geb. Oppenheim (Nr. 991) u. a. m. Es sei hier noch ergänzt, dass nach einer Notiz im Hildesh. Memorbuche (Nr. 484) a. 5542 Chajjim b. Löb b. D(avid), der im Jünglings-Von Druckfehlern alter starb, in Frankfurt a. M. bestattet wurde. verzeichne ich folgende: S. 362, Nr. 3280 l. statt מייגרונהומי גרעהום: "גרעהום". Mendel Grünhut wird Nr. 3316 erwächt. — S. 452, Nr. 3894. Statt ממרח וו איני וו מונר ממרח וו איני וו מונר ממרח וו איני וו אינ ",927" (vgl. Register, S. 717 s. "Papagei"). — S. 678 l. für Nr. 2204; "Nr. 2203". — S. 765, zu Nr. 3084 l, קינבה statt בניבה — S. 767 ist Nr. 4181 in Nr. 4183 zu verbessern. Die S. 744 sub "Wehl"? angegebene Nr. 2763 ist falsch. Schliesslich sei bemerkt, dass allen, die

Iff za

nir ge-

roffent-

La.O.

singen

" he-

Gabriel

Gebr.

Reg.

ch (in

Eisek

th aus

zuflen

steht

er. -

dieser

iesen,

ond für

inden, sollen,

e rer-

ungen

n = e und (der hnten

meln'

sches

statt

Hiple

E III.

ings-

enzi' Slatt

Hatt

sen: 204: ist

andie bei der Herausgabe des schätzbaren Werkes mitgewirkt, aufrichtiger Dank für die Erschliessung dieses höchst wichtigen Quellenmaterials für die historische Forschung gebührt. Mögen auch andere Gemeinden Deutschlands, nicht nur die Grossgemeinden, das Beispiel des Frankfurter Gemeindevorstandes nachahmen, die Forscher durch sachgemässe Publicationen der auf ihren Friedhöfen befindlichen älteren Epitaphien erfrenen! Vivant sequentes! — Dr. Lewinsky.]

erfreuen! Vivant sequentes! — Dr. Lewinsky.]
HOROWITZ, S. J., חהלוכות עולם, 17 Predigten, nebst Einleitung
v. A Oettinger zur Geschichte der Familien Horowitz, Babad,
Reichenberg etc. Lemberg, 1901. 52 u. 4 Bl. 20. M. 2,50.

JECHIEL b. HIRSCH, Town, Kabbalistische Auslegungen zum Pentateuch, T. I. Genesis, Jerusalem, 1902. 8 S. u. 108 (2) Bl. 4°. M. 3.50.

[In der Einleitung sind aus des Verf.'s nachgelassenen Schriften kabb. Auslegungen zu Genesis unter d. Titel: מברי יחיאל abgedruckt.]

KOHN, L., יום לשנה, 550 Sterbetage der im פנת סופרים erwähnten Rabbirer und Gelehrten nebst Verzeichniss der in demselben Buche vorkommenden Abbreviaturen. Bottuschani, Selbstverlag, 1901. 43 S., 8°.

[Ébenso unzuverlässig wie des Verf's קנת סופרים.]

SKREINER, E., ההרות רמשק, Ergänzungen zu seinem Buche שוב רמשק. Druek v. S. Zuckermann, 1901. (1) 45 Bl. 8°. M. 2.—
[Vgl. Zfhb. V, 36.]

LEWIT, A., אל הציונים, Ueber den Zionismus, sein Wesen u. seine
Geschichte. Warschau, Druck v. B. Tursch, 1899. 45 S. 8º.

ONDERWYZER, A. S., חמשה חומשי תורה עם פי רש"י וחרג' אונקלום Nederlandsche Vertaling van den Pentateuch, benevens eene Nederlandsche verklarende vertaling van Rashie's Pentateuch-Commentaar. V (Schluss) Teil. Amsterdam. van Creveld & Co., 1901. 1 Bl., 406 u. X S. 8°.

RATNER, B., אהכת ציון וירושלים, Varianten u. Ergänzungen zu dem Texte des Jerusalemitischen Talmuds nach alten Quellen und handschriftlichen Fragmenten, mit kritischen Noten und Erläuterungen versehen. Tractat Berachoth. Wilna, Selbstverlag, 1901. VI u. 217 S. 8°. M. 6,50.

[SCHLESINGER, A. J.,] ברית עולם, Theologische Studien. 2. verbesserte Ausgabe, nebst Anmerkungen v. des Verf. Schwiegersohn Mos. Mord. Chaikin. Jerusalem 1902. 22 S. u. 49 Bl. 80.
[Ueber d. 1. Aufl. vergl. ZfHB. III, 5. Die Abbreviatur des

Titels: לב עברי heisst לב עברי.] [TOSEFTA] אחיים אחריה, zum Tractat Chullin, neu geordnet und mit einem Commentar, הניון אריה, versehen von A. Schwarz. Frankfurt a. M., J. Kauffmann, 1901. 82 S. M. 2,50.

[Die Schwarz'sche Tosifta entspricht allen Anforderungen, die man an eine Edition zu stellen berechtigt ist. Sie verräth Sprachkenntniss, Belesenheit in beiden Talmuden, namentlich aber Vertrautheit mit der Halachah, der der gelehrte Herausgeber besondere Aufmerksamkeit widmet. Die Einteilung und Gruppierung des Stoffes ist übersichtlich. Herausgeber teilt die Tosifta in 12 Abschuitte, der Mischnah des R. Jehnda ha-Nasi entsprechend, zu welcher sie, von des Letzteren Schülern angelegt, einen fortlaufenden Commentar oder Nachtrag Jedem Perek geht eine kurze Inhaltsübersicht voraus, dann folgt der eigentliche Commentar, der gut gearbeitet ist. Zur Feststellung des Textes zog Schwarz die editio princeps und die noch vorhandenen Hss. der Tosiftha zu Rathe. Es mögen hier einzelne Bemerkungen folgen, die ich mir beim Durchlesen notierte. S. 6 Note 2: Den Unterschied zwischen בארם מותם und בשרין לאות den V. macht, vermag ich nicht einzusehen. Letzteres kann auch heissen: Alle eignen sich zum Schächten, was dann nur eine Umschreibung der Mischnischen Redeweise wäre. Aehnlich paraphrasiert Onkelos u. nach ihm die andern . ראויין = welch letzteres, כשרין . . דילפון : (Dt. 33, 10) יוֹדָן, welch letzteres Vgl. Raschi zur Stelle. Ob aber diejenigen, die sich zur Ausübung einer religiösen Handlung eignen, hierzu auch religiös-gesetzlich zulässig sind, das ist eine andere Frage; darüber handelt die Mischnah. Die Tosiftha will blos erklären, welche Personen der allgemeine mischnische Satz "5-n" einschliessen will. Das thut sie auch, stellt sich aber durchaus nicht in Widerspruch zur Mischnah. Wenn S. aber weiter bemerkt: . . . לאחר שנקשה לכלל, d. h. die Tosiftha habe das חכל noch anders aufgefasst, so steht dies mit seinen eigenen Worten auf Note 40 in Widerspruch, S. 7 Z. 4: Hier ist wohl כשרה anstatt מסולה zu lesen; der darauffolgende Satz ist somit nur die Erklärung des vorhergehenden und wohl am Platze. Damit würde ganz die Boraitha, N. 19 citiert, übereinstimmen. Das. N. 13: Der erwähnte Ausdruck befindet sich in Tauchuma בי הצא und ist bei mir, Sefer ha-Likkutim T. 5, nachzutragen. S. 8 unten: לער (oder לעור) איר halte ich für die richtige La.; Sinn: Wenn Jemand des Felles wegen, es ganz (für Jemanden) ausweiden zu können (vgl. Boraitha nrusz 33 u. Orach Chajim § 499), das Vieh nebenher schächtet, ist es dennoch מים, obgleich die Schechita obne מנות war. Die vorgeschlagene Correctur (Note 38) ist demnach überflüssig. Uebrigens kann wohl מרג im Piel entzähnen (= entscharten) bedeuten, wie denn auch z. B. דמרג למעירה entaschen beisst; aber ממרג למעירה ist nicht hebräisch, so hätte der Tanna nicht geschrieben. S. 47 Z. I: או קדשים, heisst soviel wie או קדשים, demnach ist 2 n. 8 eine Mischnah und die Correctur (Note 8) unrichtig. S. 80 Note 34; Mit der Negation der vermeintlichen Gründe ist noch immer kein positiver Grund gegeben. Die Frage, warum der Vogel שנעבד בה עבירה unzulässig sein soll, bleibt nach des Verf. Ansicht bestehen. Wir hätten noch so Manches zu bemerken, wollen jedoch den Rahmen einer blossen Anzeige nicht überschreiten. Dass diese Bemerkungen den Werth des Werkes nicht beeinträchtigen, braucht wohl nicht erst gesagt zu werden. L. Grünhut-Jerusalem.

AG

WERTHEIMER, S. A., ימי יויטל, Mitteilungen aus Handschriffen. Heft III. Jerusalem, Selbstverlag, 1902. 9 S. u. 20 Bl. 8°. M. 1,75.

[Heft I—II vgl. ZfHB. I, 79, VI, 5. Vorliegendes Heft enthält: (1) מאמר העין לר' באיר בן אלעזר; (2) נוסח שטר זכיני עבר וגט מיאון מס' כתאב אלשטרות לר"ה גאון; (3) מלואים לפיי ר"ה גאון למס' כליס; (4) הקרמת ס' ארבעה קנינים לתלמיד הרים בי"א לכרסאני; (3) פירוש הקדיש (לא נודע הריטב"א; (3) פירוש הקדיש (לא נודע

למי); 8) שו"ת רבנו מאיד מרוטנבורג; 9) לקוטים מסי תמאת החמדה מר' שת הרופא ב"ר יפה; 10) אגרת הכמי עיד צור לעדת עיד צובה בשנת ד"א תשפ"ט; 11) פיוטים מר"ם גאון, ר"מ ון גקטילה, ר' אנפולי, ר"ש בן גבידול, ר"י הלוי, ראב"ע, שמידות הבריאות לדי הרמב"ץ, פעם התקיפות, קרובץ למוסף פ' זכור ופרשת פרה.]

nkeit

tlich.

des

teren

htrag dann Fest-

ror-

ater-

rmag sich

schen

adem

bung.

ässig Die ische

alier

noch

te 40

esth;

nden tiert.

h iu

igen. Sinu: eiden Vieh

ohne iter-

rten'

המרב

Z. 1:

hnah tion

ben.

soll, ches richt

icht L

en.

80.

11

ווריי

b) Judaica.

- ADLER, C., and J. M. CASANOWICZ, Descriptive catalogue of a collection of objects of Jewish ceremonial deposited in the U. S. National Museum by Hadji Ephraim Benguiat (= Rep. of the U. S. National Mus. for 1899) [Washington 1901.] p. 539 bis 561; 30 Taf.
- AGUILAR, GRACE, Les femmes d'Israel. Esquisses et caractères d'après la Bible et l'histoire post-biblique ou Considérations sur la mission et la destinée de la femme Juive d'après l'Ecriture Sainte. Adépta de l'anglais par Mme. A. Marsden. Paris, Cerf, 1900, IX u. 423 S. 12°.
- ASILI infantili israelitici. Relazione per l'Esprizione di Patigi. Roma, Civelli, 1900.
- BALDENSPERGER, W., Das spätere Judenthum als Vorstufe des Christenthums. Giessen, J. Ricker, 1900. 30 S. M. 0,60.
- BENOIT, G., La prédication rabbinique aux dix-neuvième siècle (Thèse.) Montauban, impr. J. Granié, 1900, 91 S.
- BORN, W., Moses kein Jude. Alphabetische Uebersicht der Leistungen des egypt. Staatsmannes Moses. Entdeckung des 2. Gebotes: Uebe Barmherzigkeit! Aufforderung an die technischen Stände zur Beteiligung an den öffentlichen Angelegenheiten. Berlin, Zitelmann, 1900. VIII, 72 S. 1. K. M. 1.
- BRUN, HENRY LUCIEN, La condition des Juis en France depuis 1789. Lyon, impr. Enfantin, 1900, 356 S. 8°.
- BRUNHES, H. J., Ruskin et la Bible, pour servir à l'histoire d'une pensée. Paris, libr. académique Perrin, 1901. X u. 269 S. 16°.
- CAMPOS NOVAES, J. de, As origens chaldeanas do Judaismo. Sao Paulo, typogr. brazil de C. Gerke et Co., 1899. IX, 505 S. 16 Taf.
- CASTELLI DAVID, Firenze 1902.
 - [Sammlung von Nachrufen und Gedenkreden für den am 14. Jan. 1901 verstorbenen Professor Castelli, nebst Verzeichnis seiner Schriften.]
- CASTIGLIONI VITTORIO, L'Ideale di S. D. Luzzatto. Trieste, Morterra, 1900. Le tre religioni giudaiche.
- CENTENARIO, Il I, della Bomba. Feste religiose e banchetto nella Communità Isr. d. Cuneo Casale Monf. Passe 1900.

COHEN, JACQUES, Les Israélites de l'Algérie et le décret Crémieux. Paris, A. Rousseau, 1900. VIII u. 384 S. 8°.

COLLEGIO RABBINICO ITALIANO. Relazione sul biennio 1899—1900 sequita da a) *Prato* Raffaello, Cenni storici sul Collegio b) Elbogen Ismar, Commemorazione di S. D. Luzzatto. Firenze, Galletti & Cassutto. 1901.

DELAHACHE, GEORGES, Juifs. Paris, Ollendorf, 1901. 45 p. 8°. DREYFUS, FERDINAND, Misères sociales et études historiques.

Faris, P. Ollendorff, 1901. 284 S. 18° (contient une étude sur les Juis sous la Révolution française).

EDERSHEIM, The Temple, its ministry and services as they were at the time of Jesus Christ. New ed. London, Rel. Tract. Soc., 1900. 414 S. 5s.

ENDEMANN, K., Beiträge zur Pentateuchkritik (= Veröffentlichungen des Bibelbundes. Nr. 7.) Braunschweig, Wollermann, 1900. 44 S. M. 0,40.

FESTA, commemorativa del 25º anniversario della ricostituzione degli Asili e premiaziane dei bambini, Roma, Civelli, 1899.

FLESCH, H., Vier Reden. Pressburg, Adolf Alkalay & Sohn, 1901. 32 S. 8°. 1 K.

[Vorliegende Reden (zu Sabbath und, 1. u. 2. Tag תמים u. ע"ש) zeichnen sich durch Einfachheit und Klarheit der Sprache aus. Begeisterung vereint mit tiefem religiösem Ernst spricht zu unserem Gemüthe. Ein stiller Beobachter des Lebens und Treibens in der jüd. Gemeinde, hat der Verfasser den Muth, recht aktuell zu sein und den widerstrebenden Elementen in kräftigen Worten unverblümt die Wahrheit zu sagen.— Zweifellos haben die Reden auf die Zuhörer Eindruck gemacht, die einen erfreut, die anderen angeregt, alle aber interessiert. J. Fr.]

FOA, CESARE, Toftè guaruch ossia Il Castigo dei Reprobi Poema ebraico del secolo XVII di Mosè Zacùt. Versione italiana in prosa. Finale Emilia, Coem, 1901. 49 u. 44 S. 8°.

[Eine poetische ital. Uebersetzung dieses "gereimten Inferno" von Salomone Isacco Luzzatti aus Casale erschien 1819 in Turin.]

FOERSTER, G., Das mosaische Strafrecht in seiner geschichtlichen Entwickelung. (Ausgewählte Doktordissertationen der Leipziger Juristenfacultät.) Leipzig, Veit u. Co., 1900. 91 S. Mk. 2,80.

FULTON. J., Falestine, the holy land. Philadelphia, Coates & Co., 1900. (ill; K.) 3 Doll.

GALL, A., Zusammensetzung u. Herkunft der Bileam-Perikope in Num. 22-24. (Aus Festgruss B. Stade). Giessen, Ricker, [1900]. 47 S. M. 1,50. GALLINER, J., Abraham ibn Esra's Hiebkommentar auf seine Quellen untersucht. Berlin, Poppelauer, 1901. 59 S. 8°.

Cré-

legio

enze,

. 80

ques.

tude

vere

negn

900.

oho,

Be-

erem

jüd.

den

ahr-

Fr.]

10

von

nen

ger

80.

|Die Orginalität der Exegese ibn Esra's äussert sich nicht so sehr in den Erklärungen selbst, als vielmehr in der Art und Weise, wie diese Erklärungen vorgetragen werden. Ibn Esra schöpft nämlich sehr reichlich aus seinen Vorgängern, wenn er sie auch nur zum Teil nennt. Eine verhältnismässig vollständige Uebersicht dessen, was i. E. eigen ist und was nicht, wird erst dann möglich sein, wenn die älteren Exegeten, wenigstens soweit sie erhalten sind, veröffentlicht sein werden, und dies festzustellen wird dann auch eine der Aufgaben einer kritischen Ausgabe des i. E. sein. Galliner will das vorläufig an einem Beispiel nachweisen und hat zu diesem Zwecke den Comm. zu Hiob gewählt "weil wir hier inbezug auf die vorzunehmende Quellenuntersuchung günstiger gestellt sind, als bei den auderen Comm. i E.'s", nämlich weil auch Saadja zu diesem Buche ediert ist. Wir erachten aber, dass gerade Hiob sehr ungünstig gewählt ist, weil hier i. E. keinen eigentlichen Comm. geliefert hat, sondern vielmehr kurze Erklärungen, die grösstenteils den Charakter von Randglossen tragen, ja oft haben wir den Findruck, als ob nur ein Entwurf uns vorläge. Es hätte sich z. B. viel besser Jesaja geeignet, wo wir bereits eine kritische Ausgabe (ed. Friedländer) besitzen, und wo ausser Saadja auch noch ibn Bal'am, eine der Hanptquellen i. E.'s, ediert ist. - G. geht nun die einzelnen Quellen durch, und es zeigt sich, dass auch hier Saadja und Abulwalid hauptsächlich benutzt sind. Für Saadja stand G. noch nicht die vortreffliche Ausgabe Bacher's zu Gebote, sonst hätte er sich überzeugt, dass auch die Ausführungen i. E's über die Persönlichkeit Hiob's und seiner Freunde (p. 9-10) dem Gaon entnommen sind (ed. Bacher p. 9). Andererseits ist z. B. die Erklärung zu 27,8 (p. 21) nicht mit der Saadja's identisch, und G. hat die Verba 850 und 50 verwechselt. Abulwalîd wird zu Hiob nur einmal erwähnt, aber von ihm stammt, wie G. nachweist, eine Unzahl von Erklärungen. Manche aber sind zu streichen. So z. B. zu 21, 18 (p. 37). I. E. sagt, dass sie (die Frevler) schnell ohne Schmerzen sterben (vgl. auch Raschi), Abulwalid dagegen leitet hier הרניק von הרניק "ruhen" ab. Ebenso erklärt i. E. מישתי in 32, 22 als "verbrennen", wie בישתו 2. Sam. 5, 21, Abulwalid dagegen als "versetzen" wie Ez. 17, 9. Unbegreiflich ist es auch, warum G. die hebr. Uebersetzung, und nicht das arab. Original des Abulw. benutzt hat. — G. bespricht auch die Abhängigkeit des i. E. von Massora, Talmud u. Midrasch (p. 13-15). Hier hat er aber den Sinn zu 40, 15 nicht ermittelt. Gemeint ist selbstverständlich nicht, dass die Tiere an einem Tage mit Adam erschaffen worden sind, da dies doch nach der Schöpfungsgeschichte Unsinn wäre, vielmehr bezieht sich der Derasch auf das Wundertier (חמתם), das hier beschrieben wird. Die Quelle war vielleicht ein Midrasch zu Hiob, der einst existiert hat (s. meine Ausführungen Revue 40, 283; vgl. auch מעין געם z. St.). Gen. rabba 7, 7 hat mit unserer Stelle nichts zu thun. — Weiter werden als Quellen nachgewiesen: das Targum, Jehuda ibn Koreisch, Menachem b. Saruk, Hajjūg (der zu 38,5 erwähnt wird), Hai Gaon (wird an 6 Stellen erwähnt, s. p. 29; den Nachweis zu 11,17 hat G. meinem Mose ibn Chiquitilla p. 182 entnommen, die Zusammenstellung von סבריא 39, 18 mit מריא 1. Sam. 6, 18 rührt nicht von Hai her, s. ZfHB. I, 98), ibn Chiquitilla und Jizchaki. Was den vorletzten anbetrifft (p. 42-44), enthält die Oxforder Handschrift doch mehr von s. Comm., als ich

ursprünglich angenommen habe, s. Bacher, Revue 31, 310. Aus ihm stammen auch die Ausführungen i. E.'s über die Ursachen der menschlichen Leiden (s. G. p. 9 und ms. p. 16—18). Die Erklärung ibn Chiq. von auch 5, 11 war in dessen gramm. Monographie enthalten, s. den Wortlaut Revue ib. 289. Die Abhängigkeit i. E.'s von ibn Chiq. wird erst dann klar zu Tage treten, wenn des letzteren arab. Psalmen-Comm., den ich zu ediren beabsichtige, erschienen sein wird. - Dass Jizchaki mit Isak b. Jaschüsch (nicht Jasus) identisch ist, steht noch lange nicht fest, s. Harkavy הרשים גם ישנים VII, 15. — Die Benutzung Raschi's seitens i. E.'s (p. 11) ist wahrscheinlich, unwahrscheinlich dagegen die des Salmon b. Jerucham (p. 12), da dieser nirgends von i E. citiert wird — G. stellt noch ausserdem Wortvergleichungen in i. E.'s Hiobcomm. mit dem Neuhebräischen, Aramäischen und Arabischen zusammen (p. 45-48), aber auch hier wäre zu bezeichnen, was i. E. eigen ist und was nicht. - G. hat eine nützliche Arbeit vollbracht und wir wünschen, dass er seine Studien in dieser Hinsicht fortführen möge, aber sein Urteil über den Hiobcomm. (p. 48) ist trotz Allem zu hart und ungerechtfertigt. Ebenso merkt man an ihm zu oft die Unsicherheit des Anfängers, vgl. z. B. den Widerspruch in einem und demselben Satze p. 8 ob. oder die Verwechslung in der Auffassung i. E.'s von allegorisierender und deraschischer Exegese (p. 14). Er wusste ausserdem nicht, dass i. E. unter dem dritten Wege die christliche Exegese verstanden hat, s. Bacher, AIE. als Grammatiker p. 23. -Dr. Samuel Poznanski.]

KAR

KEL

KOE

LA

LE

- GERSON, M. A. (Aron), Les Juiss en Champagne. Extrait littéraire. Troyes, imp. P. Nouet, 1900, 90 p. 8°.
- GLOVER, A. K., Jewish laws and customs, explains Bible usages from what is practised by modern Jews. Wells, Hammond, 1900. 260 S. Doll. 1,50.
- GRAY, J. C., Biblical encyclopaedia and museum. New ed. with index, Cleveland, Barton, 1901. 5760 S. 10 Doll.
- GUERRIERI, GIOVANNI, Gli Ebrei a Brindisi e da Lecce (1109—1497). Estratto dagli Studi Senesi, 1900.
- HARKAVY, ALEX., English-Jewish pocket dictionary, containing 25,000 words. New York, Werbelowsky, 1900. 462 S. 35 c.
- HARRIS, M. H., Jewish history and literature a course of lessons from the rise of the Kabbala to the expulsion of the Jews by Spain. Philadelphia, Jewish Chautauqua Soc., 1899. 95 S.
- HEUSEY, JULES PHILIPPE, Fils d'Abraham, roman. Paris, libr. Perrin, 1901, 329 S. 16°.
- INAUGURAZIONE, La, dell' Orfanotrofio israelitico Achille Leone Attias in Firenze. Firenze, Galletti & Cassuto, 1901. 8°.

[Enthält die bei der Einweihung dieser ersten italienischen jüdischen Waisenanstalt von Av. Finzi, Ing. Vitta und Rabb. Dr. Margulies gehaltenen Reden.]

JAHRESBERICHT, [der] Gesellschaft für Sammlung u. Conservirung von Kunst u. historischen Denkmälern des Judenthums. 1-3. Wien, Verlag der Gesellschaft, 1897—1900. I: 95 S., II: 69 S., III: 76 S.

[Mit Beiträgen: I, Epstein, A., Eine Simeon Münze. Kaufmann, D., Zur Gesch. d. Kunst in den Synagogen. II, Güdemann, M., Das Judenthum u. die bildende Kunst. III, Müller, D. H., David Kaufmann. Ein Nachruf. Schmiedl, A., Das älteste Buchdrama der

Weltlitteratur.]

ibm

asch-

Obiq. den

wird

mm.,

haki

ange sung da-

You

igen

abiwas

acht

ren

Zo Un-

und

ung

Er

788

nd,

ng

ľ.

JOSÈPHE, FLAVIUS, Oeuvres complètes traduites en français sous la direction de Th. Reinach. Tome I.: Antiquités judaïques, livres I à V, traduction de Julien Weill. Paris, Leroux, 1900, VIII u. 369 S. 8°. (Publication de la Société des Etudes juives).

KARPPE, S., Étude sur les origines et la nature du Zohar précédée d'un étude sur l'histoire de la Kabbale. Paris, F. Alcan, 1901. X u. 604 S. 8%.

KELLER, A., Eine Sinai-Fahrt. Frauenfeld, Huber, 1901. XI, 107 S. u. 1 K. M. 3,20.

KOHUT, A., Geschichte der deutschen Juden. Ein Hausbuch für die jüd. Familie. Illustr. von Th. *Kutschmann*. 10 Lfgn. Berlin, Deutscher Verlag, 1898. 1899. 808, 22 u. 18 S. mit Abbild u. 60 [10 farb.] Taf. M. 25.— [Ergänzung des Titels in ZfHB. III, 186.]

— Notes on a hitherto unknown exegetical, theological and philosophical commentary to the Pentateuch, composed by Aboo Manzur al - Dhamâri . . . with appendices cont. Hebrew and Arabic texts. A contribution to the crit. study of Maimûni's writings. New York, A. Ginsberg, 1899. 56, XXXVIII S.

LAMBEBT, E., La solidarité sociale d'après la morale juive. Conférence. Paris, impr. Alcan Lévy, 1899. 20 S.

LANARDO, PIETRO M., Gli Ebrei a Benvento. Con documenti inediti. Benevento 1899. 32 S.

LATTES, G., Gerusalemme nella vita e nella letteratura giudaica. Trieste, Morterra, 1899.

 Vita ed gore di Elia Benamozegh cenni, considerazioni, note col vitratto dell' illustre Rabbino. Livorno, Belforte, 1901.

LAZARUS, M., Ethics of Judaism. From the German by Henrietta Szold. Part I. Philadelphia, Jew. Publ. Soc. of America, 1900. X, 309 S. 75 c.

LEA, C. CH., Histoire de l'Inquisition au moyen-âge. Traduit de l'anglais par Salomon Reinach. T. I. Paris, Bellais, 1900. XL u. 631 S., t. II, 1901, XIX u. 682 S., 8.

LEHMANN, S., Saadia Al-Fayumi's arabische Psalmenübersetzung und Commentar (Ps. 21 –41). Nach einer Münchener und Berliner Handschrift herausgegeben, übersetzt u. mit Anmerkungen versehen. Berlin, M. Poppelauer, 1901. 71 u. XXXIX

[Vorliegende Schrift ist die Fortsetzung eines von mehreren jungen jüd. Theologen geplanten Unternehmens, Saadias Uebersetzung und Comm. zu den Psalmen vollständig zu edieren. Dem Verfasser lagen zur Edit. ausser den Mss. München und Berlin noch vor Mitteilungen aus cod. Pococke 281 der Bodleiana, die zu Angaben von teilweise wertvollen Varianten dienten. Der Arbeit geht voran eine Einleitung p. 6-11, in der p 10-11 Anm. 18 noch einmal die Frage gestreift wird, ob das Bibelwerk Saadias ursprünglich in hebräischen oder arabischen Lettern geschrieben war. P. 12-69 enthält eine deutsche Wiedergabe von S.'s Uebersetzung und Comment. nebst Anmerkungen des Herausgebers, p. 69-71 ein Verzeichniss der gebrauchten Abbreviaturen. p. I-XXXIX enthält den Text S.'s in hebr. Lettern. Aus demselben sei Folgendes hervorgehoben: Cap. 22,1 übersetzt S. (p. II) אילת השחה mit "Anfang der Morgenröte", wozu er im Comm. (p. 1V) bemerkt, dass es eigentlich "Stärke" bedeutet, dass jedoch der arab. Sprachgebrauch nicht den Ausdruck "Stärke der Morgenröte" zulassen würde. - 32, 6 (p. XIV) fügt Saadia hinter der Uebersetzung von אמתוכה מצא חסר לעת מצא noch hinzu: מתחבה "du wirst ihn beschlitzen". — 39,5 הם הדר übersetzt Saadia (p. XXV): wie lange ich noch dauere, indem er אור בי מער בי מע 11. Sam 13.4 beruft. - Der Herausgeber hat seine Aufgabe in durchaus anerkennenswerter Weise gelöst. Neben der Akribie in der Edit. des Textes verdient besonders rühmend hervorgehoben zu werden die für einen Anfänger sehr grosse Belesenheit in der gesammten einschlägigen exegetisch-philologischen und philosophischen Litteratur, von der die Schrift überall Zeugnis giebt. Nur einige Berichtigungen und Ergänzungen mögen hier folgen: p. 12 übersetzt Lehmann S.'s Worte

in 21, 2 (p. I) בעוך מא יסרת אלמלך ובנאתך מא יסר גדא o Herr, wie freut sich der König Deiner Macht und wie frohlockt er so sehr über Deine Hilfe." Indes ist Saadia's Auffassung von der Stelle nach seinem Comm.

(I Ende – II Afg.) אן פי קדרהך מא תפרח בה אלמלך eine andere und, im Gegensatz zu L's Bemerkung p. 13 Anm. 9, recht wohl verständlich.

Demnach ist auch im Text zu lesen nan und not. Saadia hat jedenfalls

das no der zweiten Vershälfte auch für die erste ergänzt und deswegen übersetzt: in Deiner Macht ist, was den König erfreut. Als Ausrufungssatz ist es nicht aufzufassen, da das Arab. und Hebr. in solchen Fällen das Präteritum, nicht das Futurum setzen. p. 38 zu 10000 31, 21 vgl. noch IE. zu Exod. 28, 28 der ausdrücklich bemerkt nun 1000 — ibid. Anm. 10 zu 10000 31, 24 vgl. auch die Uebersetzung S.'s zu 10000 10000 26, 2 (ed. Derbg. p. 36). — p. 48-49 Aum. 14 zur Wiedergabe von 10000 25, 16 durch arab. 127 vgl. auch Ibn Koreis s. v., der nun gleichfalls mit arab. 127 zusammenstellt. — p. 49 Anm. 16 zu 35,21. Trotz Lehmann's Ausführungen muss ich doch an meiner Ansicht in Monatsschrift XLIV

ng

er-

zen

zen

reu

ise

ler

re-

LUS.

(II) (V)

ab.

nen un

DD.

mit

las

it.

lie

11-011

nd

de

nt

ne 21.

m

h.

]8

II.

9-

71

TT)

p. 140 und XLV p. 185 festhalten. Abgesehen davon, dass der ganze

Zusammenhang der Worte יחוקה ווידנות nur die Bedeutung "erstreben, erhoffen" zulässt, konnte es doch, wenn der Sinn wäre "wozu sie sich unter einander verbrädern" nicht heissen יחולאה אלבר», sondern es müsste der Plural angewendet sein. Es spricht auch dagegen die An-

wendung des Suffix n "es", ebenso wie in חולינאה p. XXVII zu 40, 16.
— Druck und Ausstattung sind vorzüglich. — Dr. Eppenstein-Briesen.]

- LÉMANN, AUGUSTIN, L'avenir de Jerusalem. Espérances et chimères (Réponse aux congrès sionistes). Paris, libr. Ch. Poussielgue, 1901. VIII u. 356 S. 18°.
- LÉVY, L. G., Le sens de la vie, conférence religieuse. Paris, Cerf, 1900. 30 S. 4°.
- LIEZENBERG, J. L., Studia Flaviana. Observationes criticae in Flavi Josephi antiquitates Judaicas. Schiedam, Roetlants, 1899. 120 S.
- LOLLI, E., Un' eco della commemorazione tenuta a Berlino di 22 Agosto 1900 pel centenario della nascita di S. D. Luzzatto Padova, Gallina, 1902. 8º. 36 S.

[Es ist bezeichnend für den Tiefstand des jüdischen Wissens in Italien, dass es eineinhalb Jahre bedurfte, bis ein Italiener, von Berlin aus angeregt, den Inhalt des Gedenkbuches seinen Landsleuten zugänglich machte. -J. E.]

- LUCIEN-BRUN, H., Etude historique sur la Condition des Israélites en France depuis 1789. (Thèse.) Lyon, impr. Legendre & Co., 1900. 360 S.
- LUDWICH, A., De Philone carmine Graeco-Judaico, Univ. Progr. Königsberg, Druck v. Hartung, 8 S. 40.
- MARGULIES S. H., Alla gioventu, discorso. Firenze, B. Seeber, 1901.
- MARGOLIOUTH, D. S., Lines of defence of biblical revelation. London, Hodder, 1900. 330 S. 6 s.
- MARCUS, JULES, Etude médico légale du meutre rituel (thèse pour le doctorat en médecine). Paris, L. Boyer, 1900. 105 S. 8°.
- MAUMUS, L. P. VINCENT, La politique pratique à l'heure présente. Paris, libr. Plon, 1901. 30 S. 8º.
- MAYER, MICHEL, Le monothéisme ou la vérité religieuse. Conférences. Paris, Durlacher, 1900. Xl u. 549 S. gr. 8°.

ONDERWYZER, A. S., Rashie's Leven en Werken ter Inleiding van de verklarende Vertaling van Rashie's Pentateuch-Commentaar. Amsterdam, van Creveld & Co., 1901, 27 S., 1 Bl. u. 5 Abbildungen. 8°, 30, 60 fl.

[Die populäre Raschi - Biographie ist die Einleitung zur Onderwyzer'schen Raschi - Uebersetzung, die jetzt vollständig vorliegt. Ueber die vorhergehenden Teile siehe ZfHB. IV (1900) S. 104. Zur Biographie sind Facsimiles in wahrer Grösse je eines Blattes der ersten Ausgabe Reggio 1475 und der zweiten s. l. e. a. (vor 1480) nach Photographien der Exemplare der Bibl. Palatina in Parma beigegeben. Ausserdem einige Zeilen des Leidener R. ms., wie in Steinschneiders Katalog, und Bilder der sogenannten Raschi Kapelle. Die typographische Ausführung dieser Pentateuch-Ausgabe ist sehr schön. Die Pränumerantenliste mit ca. 850 Subscribenten zeigt, dass in Holland auch grosse hebräische Werke noch gekauft werden. — S. S.]

- ORSCHANSKY, L., Abraham Ibn Esra als Philosoph. Zur Geschichte der Philosophie im XII. Jahrh. (Diss. Bern.) Breslau 1900. 39 S. 8°.
- PASSIGLI, U., La vita sessuale presso gli Ebrei. Bologna, Soc. coop. tip. Azzoguidi, 1899. 125 S.
- PETERS, M. C., Wit and wisdom of the Talmud. With introd. by H. P. *Mendes*. New York, Baker and Taylor Co., [1900.] II, 169 S. Doll. 1.—
- REINACH, SALOMON, Découverte de tombes gréco-romaines à Jérusalem. Extrait de la Revue archéologique. Paris, E. Leroux, 1900. 5 S. 8°.
- REINACH, THEODORE, Histoire des Israélites depuis la ruine de leur indépendance nationale jusqu, à nos jours. 2º édition, revue et corrigée. Paris, libr. Hachette, 1901. XIX u. 415 S. 8º.
- RENESSE, COMTE CAMILLE DE, Jésus Christ, ses apôtres et ses disciples au XX. siècle, 3 e ed. Nice, 1900. IV u. 115 S. 8°.
- RIGGS, J. S., A history of Jewish people. New York, Scribner's Sons, 1900. XXI, 317 S.
- RIPPNER, B., Predigten, Betrachtungen und ausgewählte Gebete. Aus seinem Nachlass zu einem Andachtsbuch für die Synagoge und das israelitische Haus zusammengestellt von Dr. B. Jacob. Berlin, M. Zülzer & Co., 1901. XV u. 671 S.

[Rippner gehört zu den hervorragendsten Erscheinungen auf dem Gebiete der jüdischen Homiletik. Tiefe und Wahrheit der Empfindung, Wohlklang der Sprache, Reichtum der Ausschmückung und Formenschönheit der Gedanken sind seinen Predigten eigen. Die vorliegende Sammlung ist ein Denkmal seiner rhetorischen Genialität. Wir bewundern darin die anmutige Leichtigkeit, mit welcher er die tiefsten Gedanken in epigrammatischer Kürze und doch plastisch und schön zum Ausdrucke bringt. Unvergleichlich sind die Bilder, durch welche er die schwierigsten agadischen Sprüche aus Talmud und Midrasch in fesselnder Form zu verdeutlichen weiss. In seinen Redeu und Betrachtungen lernen wir das Leben u. das Judentum begreifen. Diese Predigtsammlung wird sicherlich ihren Weg in die Synagoge und das jüdische Haus finden, wir wünschen ihr die weiteste Verbreitung; jedoch in der zuversichtlichen Hoffnung, dass die zahlreichen Druckfehler im Texte der hebräischen Citate keinem Vorleser zum Fallstricke gereichen mögen. Für den Setzfehler S. 130 wird selbst der Herausgeber, dessen anerkennenswerte Leistung sonst volle Würdigung verdieut, des Lesers gütige Nachsicht nicht in Anspruch nehmen wollen. J. Fr.]

ROSENFELD, M., Songs from the ghetto, with prose transl., glossary and introduction by L. *Wiener*. New enl. ed. Boston, Small, Maynard & Co., 1900. X, 135 S. Doll. 1,25.

[Die erste Aufl. s. ZfHB. III, 138].

ir n

D.

- SAINÉAN, LAZARE, Une carrière philologique en Roumanie (1885-1900) I. Les péripéties d'une naturalisation. Mémoire autobiographique. Bucarest, E. Storck, et Paris, Larousse, 1901. VIII u. 56 S. 8°.
- SCHOLZ, A., Die Juden in Russland. Urkunden u. Zeugnisse Russ. Behörden u. Autoritäten. Aus dem Russ. übersetzt. Berlin, Concordia, 1900. 248 S.
- SCHWARTZKOPF, PAUL, Die Weissagungen Jesaia's gegen Sanherib (= Festschrift d, fürstl. Stollberg'schen Gymnasiums Wernigerode, 1900. S. 1-45).
- SELLIN, E., Studien zur Entstehungsgeschichte der jüdischen Gemeinde nach dem babylonischen Exil. Bd. I. Der Knecht Gottes bei Deuterojesaja. Bd. II. Die Restauration der jüdischen Gemeinde in dem J. 538-516. Das Schicksal Serubabels. Leipzig, A. Deichert Nachf., 1900. IV, 302; IV, 199 S. M. 6,50, 4,50.
- STOSCH, G., Alttestamentliche Studien. V. Tl. Die Urkunden des *Samuelbuches. Gütersloh, C. Bertelsmann, 1900. VII, 200 S. M. 2,50.
- STRACK, H. L., Le sang et la fausse accusation de meurtre rituel.

 Appendice: les bulles pontificales en faveur des Juifs (traduit de l'allemand avec préface de S. Reinach). Paris, Société française d'éditions d'art, L. H. May. LV u. 410 S. 12°.
- TEDESCHI, R. J., La Cabbala o la filosofia religiosa degli Israeliti. Trieste, Morterra, 1900,

UNIVERSALBIBLIOTHEK, jüdische, Nr. 15 83. Prag, J. B. Brandeis, 1896—1901. 16°, à M. 0.20.

VOG

WE

[Aguilar, Miss G.: Das Cedernthal. Erzählg. Frei bearbeitet von J. Piza 1900. 265 S. [81. 82]. Anders N. J.: Toaste u. Tafelreden bei allen freudigen Anlässen in jud. Familienkreisen, jud. Vereinen u. s. w. in Prosa u. Poesie. 1900. 120 S. [72]. Barber J.: Glaubenskämpfe. 3 Erzählungen. 1900. 122 S. [79]. Ben-Avigdor: Die Geschwister. Erzählung aus dem 15. Jahrh. Aus dem Hebr. 1896. 176 S. [36]. Ben-Avigdor: Jüdinnen. 3 Novellen. Aus dem Hebr. v. B Segel. 1897. 108 S. [54]. Benkendorf J.: Haman. Epos. 1900. 87 S. [76]. Berger H.: Sittah. Roman. 1896. 326 S. [23. 24.]. Deutsch C.: Aus Drang u. Noth. Erzählg. 1897, 250 S. [52. 53]. Ehrmann D.: Die Tante. Sittenbild aus dem jud. Familienleben. 1900. 178 S. [80]. Farjean B. L. Eine schöne Jüdin. Roman. Aus dem Engl. v. A. Berger. 1900. 386 S. [74-77]. Frank W.: Der Rabbi u. sein Sohn. Roman. 1897. 132 S.
[47]. Frank W.: Eine Standhafte. Erzählg. 1897. 224 S. [67. 68].
Fried B.: Tausend u. eine Nacht in der Jeschiwa. Erzählung 1901. 132 S. [83]. Grünfeld M.: Leben u. Lieben im Ghetto. 1896. 116 S. [18]. Grünfeld M.: Die Leute des Ghetto. Realist. Erzähl. u. Schilderungen 1896. 103 S. [37]. Grünwald S.: Glaubens- und Sittenlehren des Talmuds, in Auszügen zusammengestellt u. übertragen 1896. 248 S. [34, 35] Hause B.: Die Erbfeindschaft. Erzähl. 1896. 148 S. [29]. Hause B.: Eine bekannte Melodie. Erzähl. 1896. 147 S. [40]. Herder J. G.: Vom Geist der ebr. Poesie. Wirkungen d. Dichtkunst bei den Ebräern. 1897. 92 S. [63]. Honigmann D.: Berel Grenadier. Lebensbild aus dem 7. jähr. Kriege. 1896. 207 S. [16. 17]. Horovitz V. J.: Judenrache. Erzähl. aus Polens Vergangenheit. 1896. 92 S [33]. Judenthum, das in Börne's Schriften. 1898, 106 S. [69]. Kapper S .: Prager Ghettosagen. 1896. 93 S. [38]. Katz A.: Ans alter u. neuer Zeit. Erzähl, aus dem Leben der Juden in Polen. 1897. 100 S. [45]. Kohut A.: Der alte Prager jüd. Friedhof. 1897. 112 S. [61]. Landau M.: Skizzen aus der jüd. Geschichte. 1897. 146 S. [50]. Oppenheim J.: Dornenwege, Erzählung. 1897. 130 S. [62]. Orszeszko E.: Der starke Simson, Erzählung. Uebers 1897. 80 S. [51]. Paulsen J.: Die Jüdin. Erzähl. Aus dem Norwegischen v. H. Fick. 1897. 183 S. [64, 65]. Poritzky J. E.: Die Gesch. d. span. Inquisition. 1896. 111 S. [27] Rosenzweig L.: Der Gouverneur u. andere Geschichten. 1898. 130 S. [70]. Sacher-Masoch: Im Böhmerwald. Mein Freund Wodakoski. 2 Novellen. 1898. 127 S. [66]. Salomo ben Gabirol: Königs-Krone. Metr. übersetzt von L. Stein. 1897. 100 S. [55]. Samuely N.: Culturbilder aus dem jüd. Leben in Galizien. 1896. 226 S. [43 44]. Saphir M. G.: Humoristisches Allerlei. 1897. 120 S. [46]. Schott C.: Ernstes u. Heiteres. Erzähl. 1896. 98 S. [19]. Singer M.: Jüd. Blut. Erzähl. 1896. 104 S. [28]. Sippurim: Sammlung jüd. Volkssagen, Erzählungen, Mythen, Chroniken, Denkwürdigkeiten u. Biographien berühmter Juden aller Jahrhunderte bes. d. M. A. 3 – 9 Bdch. 1896—1900. 93, 164, 228, 245, 380, 146 u. 130 S. [20. 25. 26. 31. 32. 40. 41. 57 60. 71—78]. Stein L.: Die Hasmonäer. Drama. 1896. 102 S. [30]. Stein L.: Der Knabenraub zu Carpentras. Drama. 1896. 102 S. [30]. Steinitz C: Im Pricetarhause Orig. Breicht 1897, 150 S. [56]. Touton, J. S. Dor Treum. Priesterhause, Orig. Erzähl. 1897. 152 S. [56]. Tauber I. S.: Der Traum ein Leben. Die Raben. Verschollene Ghettomärchen. 1896. 158 S. [21]. Vrchlicky I.: Der hohe Rabbi Löw (Rabbinerweisheit). Lustspiel, Uebers. v. E. Grün. 1896. 100 S. [15]. Weber H. L. Bibl, Alterthumskunde.

1897. 182 S. [48. 49]. Weber H. L.: Die Leidensgeschichte der Juden in Böhmen. 1896. 88 S. [22].

VALVOR, GUY, La Jérusalem nouvelle. Paris, Stock, 1901. 586 S.

В.

J. bei

W.

ife.

Er-

en-97.

ger L

en-L. S.

S.

18].

S.

02

S.

ler

en

J.:

3].

S.: ier

5]. au J.:

ke

5]. 8.

tr.

er

-ie 16.

u,

100

١.

er

m

8,

VOGT, CARL, Antisémitisme et barbarie. Traduit de l'allemand par George Hervé. Paris, Schlicher, 1901. IV u. 23 S. 8°.

WEILL, JULIEN, Un poète juif. au XII. siècle: Juda Hallévi. Conférence faite à le Société des Etudes juives le 10 Mai 1899. Paris, Durlacher, 1899. 31 S. 8°.

WEILL, EMMANUEL, Juda Maccabée suivi de Rabbi Akiba. Paris, lib. Durlacher. 273 S. 12°.

WEYL, H., Die jüdischen Strafgesetze bei Flavius Josephus in ihrem Verhältnis zu Schrift u. Halacha. Mit einer Einleitung: Flavius Josephus über die jüd. Gerichtshöfe u. Richter. (Diss. Bern.) Berlin 1900. 165 S.

WOLFF, M., Variétés homilétiques sur le Pentateuque (tirées du Midrasch). Paris, Durlacher, 1900. XII, 256 S.

WORCESTER, E. C., What we know about Genesis in the light of modern science New-York, Mc. Clurc, 1900. Doll. 2.

WRIGHT, A., Psalms of David and higher criticism., or, was David the sweet Psalmist of Israel? London, Oliphant, 1900. 266 S. 5 s.

WYNKOOP, J. D., Nieuw - Hebreeuwsche Taal en Letterkunde. Leiden, E. J. Brill, 1901. 49 S. 8°. [Rede bei der Habilitirung als Privatdocent für Neuhebräisch an der Amsterdamer Universität am 21 Januar 1901.]

ZUCCARO CAMILLO, Gli Ebrei a Nardò nel secolo XV. Nardo, Neritina, 1900.

II. ABTEILUNG.

Nachtrag

zu der Zusammenstellung der Citate aus Targum Jeruschalmi bei Ginsburger, Das Fragmententhargum S. 91-122.

Von A. Marx.

Die erste Sammlung von Citaten aus Th. j. findet sich bei Zunz G. V.² 17 ff. Bassfreund hat sie M. f. G. u. W. d. J. XL, 50 ff. aus dem Aruch ergänzt; Ginsburger, der die Sammlung aus anderen Werken vermehrte, hielt diese Quelle offenbar für erschöpft. Dass dem nicht so sei, bewiesen mir einige kürzlich von mir vorgenommenen Stichproben aus den zahlreichen Nachträgen zu Zunz,

ליד בר

מסראה

13200

מלם

לפיותא - AND

7) (1

שים .

קסמיא

. 18 7

ור פין.

.[1'20'

פרנסא

לנוי],

לנוף]. 1207

נ) לא

ובליה

ווכם].

37 (3

נין].

17 0

THE .

Nes 1

marky W

.[ed.

.[PE ו בנו

לוסין

die Geiger, Wissenschaftl. Zeitschrift III, 115-211) geliefert hat, Das Resultat einer Vergleichung der sämtlichen bei Geiger erwähnten Stellen, vermehrt durch einige Citate, die ich mir sonst notiert habe, sowie die von Buber zusammengestellten Citate aus שכל שוב (= שכל שוב (בייש) lege ich hier vor.2) Ich folge der Anordnung Ginsburger's, der zwar nicht, wie seine Vorgänger, das Verhältnis der Citate zum Pseudojonathan und dem Fragmententargum berücksichtigt, aber durch Abdruck der vollständigen Texte solche Untersuchungen ungemein erleichtert. Vielleicht wird eine genaue Durchsicht des Aruch, besonders in Kohut's Ausgabe, noch weitere Ausbeute gewähren. Immerhin wird auch die folgende Zusammenstellung nicht ganz ohne Nutzen sein.8)

Manche der nach Meturgeman verzeichneten Stellen hat schon der Aruch 4). Desgleichen sind viele Citate im משבי (= 'ה') schon nach Aruch und Meturgeman bei Ginsburger aufgenommen.5)

Genesis.

א א) בהכפתא [רמב"ן]. יר) ויהי לאתן ולסמגן ולמקרשא בהון ריש ירחא ושנין [רדיק]. כ) אויר [ת' אויר]. ב יא) חרנום יונתן ארעא הגדיא [ת׳ הנדיא]. ד ח) ויאמר קין להבל אחוה קום ותא וניפוק לאפי ברא והוה כד נפקין תרויהון לאפי ברא עני קין ואמר להבל לית דין ולית דיין ולית עלם אוחרן ולית למיתן אנר מב לצדקייא ולא לאתפרעי מן רשיעיא ולא ברחמין איתברי עלמא ולא ברחמין הוא מדבר מן בגלל מה אתקבל קרבגך מנך ברעוא ממני לא אתקבל ברעוא. עני הבל ואמר לקין אית דין ואית דיין ואית עלם אוחרן ואית תמן אנר שב לצרקייא ולאיתפרע מרשיעיא וברחמין איתכרי עלמא וברחמין הוא מדבר ברם בסירי עובדין טבין הוא מדכר ועל דהוון עובדיי תקנין מן דירך אתקבל קרבני מני ברעוא ומינך לא אתקבל כרעוא והוו תרויהון מנצין באפי ברא

Ausgabe (ZiHB. IV, 136) erwähnten Nachträge hier aufgenommen.

¹⁾ Nach Geiger ist zu Deut. VIII, 15 die Stelle in Raschi Zusatz und fehlt im 1. Breithaupt'schen Ms. Deut. XXIV, 3 ist nach G. zu lesen: מישל יחיה 2) Natürlich sind auch die in meiner Besprechung von Ginsburgers

³⁾ Von Druckfehlern sind mir aufgefallen: Zu den Angaben der Vers-hat Arneh nicht החיה.

at.

erest

us

18-

ler

k.

erh-

956

EL-

0n

0.0

ורו

1

DI

X.

Εĕ

וקם קין על הבל אחיו וקמל יתיה. [רריק]. כו) ולשת לחור הוא אתיליר בר וקרא ית שמיה אנוש ביומותי הא שרו בני אינשא למפלח פולחנא נוכראה ולמכניא יתהון בשם מימרא רה׳ [רר״ק]. י כ) אפריקי וגרמנייא [הי אשכנו]. מקרוניא [ע' מקדון]. חדק [ע' תרק]. ד) אמליא ודודנאי [ע' אמליא]. אלם [ע' אלס]. י) אכר נציבין [ע' נציבין]. בארעא דסנטוס [ע' פנטוס]. יא) פלטיותא [ע' פלטיא]. יבן וית אנטוכיא [ע' אנטוכי]. יד טו) דרמשק [ע' דרמשק]. מו ז) חלוצה שים בראשית מו, יידן. יה ד) קליל מיא עי קל נין. מו) עי ארקן. יש ג) ועבד להון שירו [עי שר טי]. יא) בחברבריה [שיט]. כא כון [ע' תן א']. כנ ינ) לוואי אם את מקבל מנאי [ע' לווי]. טו) בפרקממיא נפקת [ת' פרקמטיא]. כד מה) ונסיב רדידא [שיט]. כה טו) כפרניהון [ע' כפר א']. יה) הנריקי ע" הנריקי מן הנרוין (ע' הנדוין. כו ל) ועבר להון שירו (ע' שר טין. כה יא) שמעאת שמשא עי שמשן. ל כ) ווור ית מימרא דהי זוודין טבין [רמבין]. ל) ואני זקוק לפרנסא בניי ואינשי ביתי [תי זקק]. (לי זקק: ואנא זקיק למפרנסא בני ואנשאי כיהי ausgefallen, ירושלמי (ist wohl). לד) לוואי [עי לווי]. מ) ויהיב כריש ענא משכוכית [שים]. לא ז) ושלחפת ית אנרי [ל' שלהף]. לג יש) במאה מרגליין [שיט]. מרגל |עי מרגל]. לה ח) בלוט בכותא [רמבין בראשית יד, ון. לו כח) עוצייא [שים]. לו ז) מפרכין פירוכין [שים]. לנ) לא חייתא בישתא אכלתיה אלא חמי אנא ראיתתא (Ms. בישתא קיימי לקובליה [ש"ט]. לו) רב סקלטוריא [עי ספקלטר]. לח כה) [עי בחיי]. (ען דעי חכם]. מ כ) יום נינסיא דפרעה [עי גנס|. מא ב) רעין בנו נומייא שים]. מנ) רב בחכמתא וועיר בשנייא [ע' רכ]. מב כא) בנין כן את עלנא [ת נין]. מנ יא) שעוה [ע' שעוה]. כח) [ע' עקר מד יב) סייף [בחיי]. יסשפש [ע' פשפש]. מו לא) דרנשא [ע' דרנש]. מט יא) מענענין בדמא [ע' ענענ]. יב) בקיאין כהלכה ותי בקיאן. יח) [עי סך]. כב) ומעיא דרבעא בנוויתון [עי רבע כי].

ב יב) ואתפני משה ברוח נכואה בעלמא הדין ובעלמא דאתי וחוא ארי ב יב) ואתפני משה ברוח נכואה בעלמא הדין ובעלמא דאתי וחוא ארי ליו. הוא עתיד למיפק מיגיה ברא דאית ביה ציוך [מדרשי התורה לרי אנשלמה אשטרוק הו"ל עפפענשטיין, צד 96]. ד ד) ואיהוד בקוטניה [ע' קטנא לשלפוקין [ע' שלפק]. מ ש) שלפוקין [ע' שלפק]. לא) וכתנא (זכיתא (Ms. עבר פקולין [ש"ט]. יב כו) [ע' עקר]. טו ח) בגו פלגוס דימא רבה [בהיי]. כב) הלוצה [ע' הלץ ב', שיט בראשית טו יד]. מז כא) שיח [ע' שה נ'ן. לא) זרע כוסבר [פ' כלאים פ"א מ"ב]. כסבר חיור [ע' כסבר]. כששיין בדבש [ע' ששיין]. לג) איספקא [ע' אספקא]. יט כא) אוכלוסין סניאין [ע' אכלותא]. כא י) מזונה ותכשיטה [ת' כשמ]. יח) מרתוק [ע' מרתק].

י) Das von Bechai erwähnte מרנוס ירושלמי scheint mit dem von Seligsohn, De duabus Hierosolymitanis Pentateuchi Paraphrasibus, Breslau 1858, p. 38 edierten Zusatztargum identisch zu sein; vgl. auch Ginsburger S. 72f.

כב כד) שערין ורבין [ע' שער ב']. כג יא) יתבקרנה [רמבין ויקרא ים כ'). כד י) ספירינון [ע' ספירינון]. כז ג) משליתיה ומחתיתי [ע' משליתא]. ומשליתיהן מהתיתיה [רדיק שמואל א כ יר]. כה) יר) שלשלן רדהב טכ [ע' ששל]. יה) כדבדיגא וספרינא [רדיק ישעיה נר יב]. ספירינון [ע' ספירינון]. מכ') אברקסין רבוין [שיט פ' בשלח, הלכות שבת פרק מו]. ותשזג בני נמח [ע' זג ח']. ל לה) ממונ רכי [ת' מוג]. לא י) עובד נרדי [בהיי]. לר בו) שירוי בכרת פירי ארעך [ע' שר י"א]. לו כו) לשיפולי דמשכנא [ע' שפל]. לא) נגרי אעין רשטין [ע' נגר].

schre

Chris

gelb Paulo

reich

den .

kauff

sie (

seit

Fol.

gedri Herr

Zette

gleic

hebi

stān

Var

halt

Pen

YOU

qui

ein

Isa

Leviticus.

א שו) ויתלה יתיה [ע' תלה]. ש יד) בני נויא [ע' בן נ']. יא יה) אותיא [ע' אותיא]. כב) וית כרווכא [שיש שמות ש יו]. ל) סממיתא [ע' סממית] יג ב) שומא או בהקי [ע' שם ד']. לו) לא יפשפש כהנא [פי על עורא ד שו לר' סעדיה]. יד נו) [ע' קלף ד'ן. ולשומא וכבהקי [עי שם ד']. ימ שו) לישן תליתאי [ע' כשון]. כא יה) נבר סומא [ת' סמא]. כה שו) שערין וובין [ע' שער]. כז לב) תחות שרבישא [ע' שרבט].

Numeri.

ר ז) [ע' פייל]. יא כח) מנע מנחון רוח קודשא [רמכין]. טו לד) בתרין הוח משה מתון [ת' מתן]. כח) גוליתון [ע' גל ו']. כר א) ושרי למדברא דעבדו ביה בני ישראל ענלא אנפוחי [רמב׳ז]. כר) אוכלסין סניין [ע' אוכלוסא]. ויצרפון עמהון לניוגין כן רומאי [ה' צרף]. אשליא [ת' אטליי]. לא נ) ומרגדין [ע' זמרגדי] לב נ) זהו תרגום מדויק ירושלמי שכללת ומלבשת שופן ובית נמרי ובית הושבנא ובעלי דבבא זסיעת וביה קבורחא דמשה וכען. תרגום אחר ירושלמי שכללת ומלבשת וכומרין דבית נמרין ובית חושבני ער דיבון וסימא דבית קבורתא דמשה וכען [מסורה לתרגום אונקלום 5.4 (פל. Berliner p. 54). לג ח) מפונדקי חירתא [ע' פונדק]. לד ד) מזיי כקסם [ע' קסם נ']. ח) אנטוכיי [ע' אנטוכי]. לרפני

Deuteronomium.

א כו) ולא צביתין [ע' צב] ב לו) על גיף [ע' נף יי]. ד מה) על גיף [ע' נף י׳]. מלחית דיעל כף נהלא דארנונא [רד"ק על ישעיה מו יא]. ז ינ) בקרת תורייכון (ע' בקר ני]. ח מ) דאבנהא ברוין היאך פרולא [רמכ"ן]. שרירן וברירן ע' שר מיו]. יר מו) אותיא [ע' אותיא]. יח ג) רקית [ע' דק נ׳]. י) חדודי עינין [ע' חר ב׳] ים ח) סקוריא [ע' סק]. כב יב) גלתא [ע' גל ז׳]. כג כו) כליתיה דהחיך [ע' כלת ב׳]. כו ג) שבחית יומא דין [א' קי"ה ע"א]. מו) [ע' אדק], כה ני) דמהמיא בכון ורמפרנקיתא [ע' פרנקיתא]. סח) בורניא והרפיא [ע' ברן ב׳]. ל יב) לוואי הוה לן [ע' לווי]. לב נ) בכנוי דקירים [ע' קירים]. כה) [ע' קמן ז׳]. לג כה) כיומי עולימותהון כך יומי סיבתהון [רמב"ן].

0 23

מהחיו

(7)

רכויק

75 5

ארען

רשטי

14. 3

(2.3

9 95

תליתו

5 73

7707

בית

WHI.

לכ ו

ובעל

וסלב וכונן

77]

y

7

1757

7

עיניי דהח כח

1 5

17

Miscellen und Notizen von M. Steinschneider.

- 7. Ein seltenes Buch ist wohl folgendes: "Ware Beschreibung der Juden guten Tugent vnd wolthaten gegen den Christen" u. s. w., s l. e. a. (zuletzt 1581); Titelkupfer "Der gelb Geckl", Signatur A—D zu 4 Bl. Anfang: "Dem Edlen . . . Paulo Grönmüller zu Strebska Obristen, Landtsprobierer im Königreich Behmen meinem günstig Herren". Bl. B II: "Es sey den Juden zu Leitemischl (so), von wegen eines Kindes, das sie kaufft sollen haben vnrecht geschehen; sie dörffens nicht das (so) sie Christenkinder kauffen sie haben ja gnug vnter jnen".
- 8. Ein seltner hebr. Druck. Die k. Bibliothek hier besitzt seit einiger Zeit ein sehr seltenes Buch (Libri in membr. impr. Fol. 59); Pentateuch mit Targum u. Raschi, Auf Pergament gedruckt. Defekt, s. l. e. a. (Salonichi Anfang des 16. Jahrh.). Herr Dr. Lüdtge besah (1901) das Buch bei der Revision des Zettelkatalogs genauer und notirte darüber Folgendes, nach Vergleichung der Beschreibung von Joh. Bern. De-Rossi, Annales hebraeo-typogr sec. XV. S. 150, De ignotis nonnullis antiquissimis hebr. textus editionibus S. 14 f. De-Rossi besass ein ziemlich vollständiges Exemplar dieser Ausgabe auf Pergament, ein Bruchstück auf Papier. "Unicum hoc meum notum est exemplar", sagt er in Variae lectiones I S. CXLV (No. 64). Das Berliner Exemplar enthält fol. 15-88, 95-219; mit Numeri beginnt eine neue Zählung: fol. 60 [sic] - 76, 78-96, 130-132, 152-188. Die Lücken sind durch Blätter aus anderen Ausgaben ergänzt; von der Pentateuchausgabe (m. Raschi u. Ramban), Salonichi 1520, sind fol. 372-412 dazu verwandt, ebenfalls auf Pergament; ausserdem Blätter dreier verschiedener Ausgaben auf Papier. Am Schluss von Exodus, fol. 173b, Ma'ase Efod in Randleisten: De-Rossi, De ign. ed. S. 14: "Sub initium Levitici, ac finem Exodi ligneus quidam ornatus occurrit homines et varia animalium genera repraesentans, omnino diversus ab eo, quem exhibent editiones nonnullae Ulyssiponenses". Auf fol. 153b, 154a eine Eintragung eines früheren Besitzers, Salonichi 1731.
- 9. Jesaia Bassan verfasste ein Gedicht zur Hochzeit des Isak b. Sabbatai Marini נדיו (also vor 1748) mit Judita bat Menachem me-italia [d'It. ist Familiennamen] in 26 Strophen zu 7 Zeilen, anf. כל איש ואיש רואה פני רעהו (gedr. in Mantua, 1 Bl. fol. (K. Bibliothek, Sign. Eu 60 n. 25).

hall in

krahwi

Comme

ein los

kungen

6. Zeil

seite Z

1781 1011

י רברות

נברו על

150 1

יננד

. NZ" 1

לום אם

ון קלים

וכיונים

aus fi

1094 112

0000

ה אונד

druck

bekan

Simon (Cleve

TO THE

10. Natan Bonn, Verf. des שכרת הלכם, war aus Frankfurt; mit diesem Worte endet seine Vorrede, weshalb ich im Bodl. Catal. p. 2034 vermutete, dass man daher einen Frankfurter Druck v. J. 1652 angebe (Sabbatai u. And., auch in Catal. Kauffmann 34 n. 2907). In der Hauptsache bin ich noch jetzt dieser Ansicht, nachdem mir 2 Drucke der k. Bibliothek vorgelegt worden, wovon einer leider unvollständig ist, so dass ich eine Ergänzung von Seiten des Herrn Dr. Freimann erbat, der ein Expl. der Frankfurter Bi-

bliothek vergleichen konnte.

Der erste Druck ist offenbar derjenige, der den Druckort Prag, die Drucker-Söhne des Jakob Bak, zuletzt den אים Jehuda b Isack Pisk angiebt; die letzte Seite füllt eine Mitteilung Natan's, überschrieben: אמר המוסים. Dieser Druck füllt nur 20 Bl. ohne eigentliche Pagination, die 10 Lagen oder Hefte von 2 Bl. sind א bis 'gezählt. Das Chronost. auf dem Titelbl. אים המוסים ist nachgedruckt in Ed. s. l. e. a., welche ich im B. C. für die Prager hielt. Ihre Lettern sind grösser, die Lage אים ist die letzte des Berl. Exemplars, die letzte Seite entspricht Bl. 14 Col. 1 des Prager Drucks (משה חווים), das Uebrige fehlt. Nach Mitteilung des Hrn. Dr. Fr. fehlen 10 Bl., die Einfassung des Titels weist nach Frankfurt (so Zedner S. 608). Das Datum בית ist also unsieher Wir haben hier höchst wahrscheinlich einen illegitimen Nachdruck, der beachtenswert ist.

11. Spottnamen der Juden-Gemeinden, Dessauer standen im Ruf von unehrlichen Leuten. Bei M. Freudenthal in Gedenkb. Kaufmann S. 595 heisst es: "sie stecken andere[r] Leuten Sachen in ihre Säcken". Der jüdische Witz, den ich nur aus mündlicher Mitteilung (aus der ersten Hälfte des 19. Jahrh.) kenne, bezeichnete jenen Ruf durch folgende drastische Sentenz: "In Dessau geht man mit Leitern auf מכר אכוח – nämlich zum Galgen, wo die Diebe gehängt werden. Hierbei erinnere ich mich, dass auch verschiedene Gemeinden in Mähren u. Böhmen einander mit komischen Namen belegten; Boskowitzer Lahm (Lehm)-Köpf, Nikolsburger Nascher¹) - weil man den Ortsnamen z abbrevirte, - Leipnicker "essen Kneidlach mit Peitschwasser". Leipnick liegt an der Petsch, die Juden dort sprachen das e wie die dort zum Olmützer Viehmarkt wöchentlich weilenden Polaken ei aus; Prossnitzer heissen נגנבים; ich kann aber bezeugen, dass die Marktdiebe, welche gegenüber von meinem väterlichen Hause wohnten und mitunter von dort eingesperrt wurden, nicht Ortsangehörige waren. Prager heissen Narren sie selbt hielten sich sehr hoch, wie ich nach siebenjährigem Aufent-

¹) Der Familienname entstand in derselben Weise, obwohl er in neuester Zeit durch einen Accent auf e gallificiert worden ist.

halt in 2 Abschnitten sagen darf. Jungbunzlau vertrat Abdera u. Krähwinkel, M. E. Stern verlegt dahin die Rabbinerwahl.

art:

Bodl.

ruck

34

gove

iten

Bi-

kort

uda

n's.

hne

sind

שנת

die

tzte

des

nng

eist

un-

nen

den

kb.

her

ete

ebe.

ene

len

en

kt

ch on

0-

it-

16-

Abraham, Sohn des Maimonides, hat einen arabischen Commentar über den Pentatench verfasst, über welchen in neuerer Zeit Einiges bekannt geworden ist. In meinem ms. 33 fand ich ein loses Blättchen, welches einem ms. einzelner kürzerer Bemerkungen über Stellen im Pentateuch anzugehören scheint. In der 6. Zeile der Vorderseite steht nur das Wort החמה; auf der Rückseite Z. 3 bis Ende findet sich folgendes: כי חקנה עבר עברי והלא לא היה לו לסמוד לוסר אלה הסשפשים אלא כי יריבון כי ינצו יכי יכה איש שהן דינין, דורשי רשומות אימרין לפי שנצמוו כמרה על הדינין ונתן להם " דכרות אמר משה רבונו של עולם שמה יתגבר יצהיר (יצר הרע) על בגיך ויעברו על המצוות ותגלה אותם שלפניך וחשברם לעברים. לכך פתח כי תקנה עבד עברי כשתקניאם למלכיות אל ישתעכדו כהם יותר משש מלכיות שנאמר שש שנים יעכר ככל ומדי ופרס ויון אישור ורומי וכשכיעית יצא לחפשי חנם. אם כנפו ינא, הילה (so) למקרא לומר אם לבדו יבא לבדו יצא מהו כנפו. אמר הם ושלום אם גרפו העונות אויבים באים עליהם כאנפיים כנשרים שעפים כשפים דכתיב היו קלים מנשרי שמים רבשיע כנסים של במחונות תן להם מי אלה כעב תעופינה וכיונים

אל ארוכוחיהם. מדרש אנדה של רי אכרהם הנניד כנו של הרים כמז'ל. Sollte dieses Citat aus jenem Commentar stammen oder מרכסאית

Miscelle.

מה שהכריז מן הגאב"ד נר"ו בצירוף שני כתי רינין בהסכמות חכרות קדישא פ"ו דקהילתנו פה דק"ק פ"פ דמיין יום א"ך אלול לעת ערב בבה"כ ישן וחרש.

אחינו בני ישראל הטו נא אזניכם לאמרי פי לקול הקריאה אשר אני דובר אליכם לשמוע דברי תכמים ולבכם תשיתו לדעתם ה״ה הגאב״ד נרו בצירוף שני בתי דינין יצ״ו ובחסכמת העומדים על הפקודים למשמרת בני ישראל ה״ה חכמים בעלי מדע האלופים קצינים הברותא פ״ו דקהילתינו יע״א ובאשר שכבר יצא פס״ד מהגאב״ד נרו ושני ב״ד ביום ג׳ חי ניסן העבר דש הגט וואש גשעהין איום מה״ה כהר״ר איצק נ״ב ממנהיים לאשתו מרת לאה בה מתרב יוקב ג״ה מק״ק בונא בשל ומבושל איזם ושעדיין א״א גמורה לפי דין תורה אונד

Dr. Löwenstein.

^{*)} Die nachfolgende Bekanntmachung befindet sich auf einem Einblattdruck der Frankfurter Stadtbibliothek (Papier, 34 × 21 cm.) und betrifft den bekannten Clever Getstreit. Zur Literatur verweise ich auf אור הישר von Kopenhagen (Amsterdam 1769); אור ישראל von R. Israel Lipschütz (Cleve 1770); Horovitz, Frankfurter Rabbinen, III S. 67 ff. u. S. 99; Horovitz שמה לות Mosbach.

גועהר עובר איזט על פסק הנ"ל וישא אותה ח"ו לאשה דש כל בעילה שלו זיינן בעילות א"א וכניהם אשר יולידו הם ממזרים וודאין ושעליהם נאמר לא יכוא ממזר בקהל ה' רק שנפסלו לכחונה אם תתארמלה מדרבנן כמבואר הפס"ד חנ"ל וגברו הפס"ד הנ"ל ביום ה' יוד ניסן העבר וגם נשלח הפס"ר חנ"ל לאלופים קצינים פרנסים ומנהיגים קחל בונא יצו להיות בידם למשמרת לזכרון לדורי דורות גם נמסר החעתק מפס"ד הנ"ל מקוים מתרי שלוחא דבי דינא רכה דפה ליר האשה לאה הנ"ל כדי אלו זיא ווייש דש עדיין א"א גמורה איזט גון מעחר נשלח לכאן ממקומות אחרים איזה תשובת מגאוני רבני חבמי זמנינו. דיא זעלביגען גט וואלין מקיים זיין וועלכש גושעהין איזמ ע"י התעוררות המסית ומדיח ר"ש ק"ה ע"י שקרים וכזכים שלו כמבואר להבא וחיי לנו תשובת הנ"ל למראה עינינו בכן לאוט הגאב"ד נרו בצירוף שני ב"ד יצ"ו מכריז ומזתיר זיין דש קיינר זאל זיך סומך זיין על חתירם הנ"ל הן שכבר באו והן אם יכואו עוד היהירם ראשון כבר נאמרו ונשנית דש גאונים הנ"ל גים האכין הפראטיקאלי וגביות עדות הן מה שנשלח לנו מק"ק מנהיים והן מה שנגבית כאן בב"ד המונה וועלכש הכל נגבית איזט גווארדין כדת ודין תורתינו תקרושה לפנינו באריכות גדול וכתדי במרומים דאש הגאב"ד גרו ושני ב"ד הפראטיקאל וג"ע נים גשיקם האבן לאוחו רבכן גאוני הנ"ל ח"ו גים גשעחין איזט לבזות ח״ו לחכמי גאוני הדור כי כל כוונתם תמיד כידוע להגדיל לכל בעלה תורה ומכ"ש גאונים רבנים חכמי זמנינו רק טעמיי אחרינא אית בהו. בכן עכשיו שאין להם הפראשיקאל וג"ע הנ"ל וכל התירם שלהם איזם גור גשטעלט על דברי השואל המסית והמרית ריש ק״ה. אשר הוא עומד מתחלתו להעלים דברי אמת אונד ממציע איזט שאלות ומעשיות מוויפת כדי אין הכשר הבן וויל להאי גימא אף אם הוא שלא כדין כאשר ראינו עין בעין מתוך תשובת מאיזה גאונים הג"ל דש הכל בשקרים וכזבים בריכט זיין ווארדין מן המסית ומדית ר"ש ק״ה הנ״ל ואחר מחשקרים נפרסם אותו ברבים דש בתוך תשובת גאון אחד שביתם דש דיין אחד מהב"ד כאן קרוב וועשרי עם האיש המגרש כחרר איצק הנ"ל וועלכש בודאי ע"י המסית והמדיח ר"ש ק"ה איהם גמעלד ווארשין והדבר ידוע ומפורסם לכל העולם שאין בשום דיין מב״ד כאן צד קורכה אף כדרך רחוק שמינה שבשמינת רק הוא כמו שאר אחינו בני ישראל בני אברהם יצחק ויעקב איזם נון דאראן צו ערזעתן רש דיזור מסית ומדיח ר"ש ק"ח הנ"ל נור אוזין איזט מקיים ומכשר דען גם צו זיין אף אם הוא שלא כרין באשר שהוא מתחלה בעל ממציא דען גם צו וועגען צו ברענגען כיודע וכיוצא בזה נאמרו עוד על כמה דבר שקרים בתוך תשובת הנ"ל וועלכש נור הגאונים הנ"ל ידיעה הבן מהמסית ומדיח ר"ש ק"ה אונד כל היתירם שלחם ע"ז גשמעלם איזם שניות מדברי סופרים דש ידוע איזם דש הגאון המנוח אב"ר דק"ק מנהיים וצ"ל אשר הזוג הנ"ל עומרים תחת ממשלת חרבנות שלו וכפופים לו ולצוויו עם האלופים דיינים כצירף לומרים מופלגים יושבי רבה"מ דשם והגאב"ד גרו דקהילתינו יע"א ושני ב״ד פר איין ב״ד ער קענם האם לרבר זה ולזה היה תחלת מה שנודקקו להכנים ראשם לזה הגאב״ד ושני ב״ד יצו וגם אחר שיצא הפס״ד הנ״ל החזיק הגאון המנוח אכ״ד דק״ק מכהיים צרופים וכאשר שהזוג הנ"ל כפופים לו להיות סרים למשמעתו דש ידוע איזט כאשר בא המסית והמדיח ר"ש ק"ה חנ"ל לפני הגאב"ר נרו דפי ושנו ב"ד וצו לדין בפה מלא גזאגט בשם האשה לאה אשת כה' הג"ל דש ויא איהם מכריח האט גוועזן לכאן צו קומן לדין דען ויא האט גזאגט דש ווען שוינט כל הרבנים שכעולם איהר דען גט מכשיר זיינן זיא זיך דאך קיין אנדרין מאן געמט אלש זיא מוזטי איין היתר בקומין מהגאכ״ד נר״ז ושני ב״ד דק״ק פפ״ד בכן איזט בון צו ער זעהין לכל חעולם דש האשה הג"ל הגאב"ד נרו ושני כ"ד מקבל חבי גוועזין צו דיינן ומחויבת לקיים הפס"ד תנ"ל אלש זיא נאך איין א"א גמורה איזט אוגד נים סומך זיין אויף אנדרי גאוני רבנים וועלכי איחר מתיר זיינן אונ׳ מופעה זיין גוואררין ע"י שקרים וכזבים של חמסית ומדיה ר"ש ק"ה בכן מכל הלן מעמי לאזם הגאב"ד גרו בצירוף שני ב"ד מכריז ומוהיר זיין דש לאחר שיהי׳ להם למראות עינים התשוכת מאיזה גאונים רבני׳ הנ״ל עדיין בייא איהר ומעתה עלם אה על זאת על זאת ינו יע א י סתנהג יין זאין אחרון יין זאיו בצירוף כדי זיים מר זיים מר זיים

ופסלני ופסלני עד ופסלני עד יו איני עד הריטי עד הריטי איני בריטי איני בריטי איני בריטי עקרים עקרים אפיד אפיד הברים והיא זו האשה האשה

ein dass mo: bei l des Gel ווקדל ובניתם

Serence of

7200

ינושמי

727

The

2900

15 15m

בוד יצ

TO THE

ונביות

Dint

Distant.

נשונהי מנרה

רפראני

רוש ק

CIPT.

Terre di

1 17

3778

SHARE ST

1/20

N 252

12 12

ממניא

755

nan.

277

האלום

ביד פ

1827

לרושים והמדיי לאה לאה גואנט

2 113 180

ומחור

אנדר

nage

1 199

דעה בלייבן שהאשה לאה הנ"ל היא א"א גמורה ובכל דינו המבואר בפס"ד הנ"ל ומעתה מוזהר כל איש ישראל שיזהר ע"פ בנפשו דש להאשה הג"ל קיין שידוך רידן ווערט ומכ"ש שלא לישא ח״ו לאשה ומי שיעכור על זה וישא אותה לאשה ח״ו לא לבר דש שוין גמעלט איז בפס"ד הנ"ל דש כל הבעילות המה בעילות א"א וכניהם הם ממזרים וודאין נוסיף על זאת לאום הגאכ"ד נרו בצירוף שני ב"ר יצ"ו וכהסכמות הה"ק הארופים קצינים פ"ו דקהילתינו יע"א ולכל הסרים למשמעתם זיך ווישן מתנהג צו זיין עם אותה העבריין וויא זיך גביהרט מתנהג צו זיין ווער עובר איזם על איסור המור איסור א"א והוא אהד מדי מיתות ב"ד יורדין ואין עולין וטמא ממא יקרא סורו טמא קרא למו אונ׳ זיך יערוועדר לזכרון אויף שרייבן לדור אהרון דש עם זרעי וזרע זרעם עד עולם קיינר מתחתן זיין זולין וגם יוכתב כן לזכרון לדורי דורות בפנקם הקהל יצו למען לא יתערב זרע כשר בזרע פסול. כל הנ"ל לאזט הגאב"ד נרו בצירוף שני ב"ד יצ"ו וכהסכמות הח"ק האלופי קציני פ"ו דקהילתנו יע"א מכריו ומזהיר זייו בעת ביומא דשוקא עת התאספות יחד איש ישראל קרוביי ורחוקים יחד כאיש אחר חבירים כדי דיווו איין פירסום זול געבין בכל גלות ונפוצות אחינו בני ישראל ולמצוה רבה יחשב מפרסים ברבים צו זיין דיגון כרוי במקומות אחרים כדי להציל ולהפריי כל אחינו בני ישראל מאיסור המור א"א ושלא להרבות ממזרים בישראל וכל השומעים לדברינו מאלקי המערכה יצו אותו את הברכח. ישגא שלותו בלי יגון ואנחה. בלי פרץ וצוחה אמן:

מה שהוכרו במנהיים ח' תשרי תקב"ח לפיק. אחר כרוו הנ"ל.

אהובי רבותי עש איו, אן בפאחלן ווארדן אויז צו רופן בשם האלופי הרייניי ויושבי בח"מ יצו על דבר הגט הניתן מה"ה כה' איצק נייבורג לאשתו לאה בת בה' יוקב ג"ה ופסלו אותו אדונינו מ"ו הגאון החסיר מוהרר טעבלי זצ"ל ובתסכמות האלופים הקצינים פ"ו יצ"ו כצירוף הדייני' ויושבי בה"כו יצ"ו ואעפ"כ לא עשו מעשה ער ששלהו הרבר למופלגי רורינו יודעים ומשכילים מזוחר הרקיע יורדין לעומקי דרינא החרש והמסגר כיון שסוגרין שוב אין פותח ה״ה הגאון אב״ד דק״ק פ״פ בצירוף שני ב״ר דשם לפסוק הלכה למעשה ולפרסמו ברבים באשר שיש להם יד ושם בארץ גבורים לעמוד בפרץ ולא נשמע בדורינו מי שתמרה את פיהם ולאפרושי מאיסורא איסור המור א"א הכניסו את ראשם ודרשו והקרו ככל מיני דרישות וגמרו שאין התיר לאסור' וויילן אבר בעו"ה איזה רבנים וגאונים זיינה מוטעה גווארדן בדברי שקרים וע"י זה פסקו להתיר אונ' כפי הנשמ' כמה אנשי כאן עי"כ ממעט זיין כבוד התורה ות"ח ובכבור הגאון המפורכם אב"ר דק"ק פ"פ ורבני מופלגים יושבי על מדין כאיש אחד חברים והוקה שאינו יוצא מתחת ידם דבר שאינו מתוקן ובפרט בכבוד הגאון החסיד חמנוח אב״ד דקהלתינו זצ"ל וגדולים צדיקים במיתתן וכוי ואין מקופין בח"ה ע"כ ווירט היר מיט דער כרוז שחכריו מחרש ב״ק פ״פ בשני כח״כ כאן כובליצירט כרי זיך יעדר דא נאך צו ריכטן ולא זו נים מעהר מלעיג זיין זול על פסק דין שלה׳ זונדרן למען ידעו דור אחרון בנים היולרא מהאשה ולאה הנ"ל מאיש אחר דש ממזרים גמורים זיינן:

Zu dem in dieser Zeitschrift veröffentlichten Bacher'schen Artikel über "ein Ritualcompendium in persischer Sprache" sei die Bemerkung gestattet, dass das p. 152 Anm. 40 erwähnte Citat aus Molla Simän—töb aus Maimonides stammt. In dessen 13 Glaubensartikeln (arabisch wiederabgedruckt bei Holzer, zur Geschichte der Dogmenlehre in der jüdischen Religionsphilosophie des Mittelalters, Berlin 1901) p. 26 werden als Beispiele für die unterschiedslose Geltung der Göttlichkeit der Thora die beiden citierten Verse Gen 10,6 und Exodus 20,2 angeführt.

Dr. J. Friedlaender,

Soeben erschien:

Zapletal, Fr. Vinc., o. Praed., Prof., Grammatica linguae hebraicae

VI. Ja

Redekti

y,

Inhali

sch

mar

00

BRO

cum exercitiis et glossario. Studiis academicis accommodata. 146 S. gr. 8. M. 2,80. — Die Eutstehung dieses Buches ist dem Umstande zuzuschreiben, dass die bestehenden Lehrbücher der hebr Sprache zum Teil dem Fortschritte, den die hebräische Sprachwissenschaft in unseren Zeiten erfahren hat, nicht mehr genügen.

Verlag von Ferdinand Schöningh in Paderborn.

Ausserordentliche Preisermässigung!

Grünbaum, M., Jüdisch-deutsche Chrestomatie. Zugleich ein Beitrag zur Kunde der hebr. Literatur. Leipz. 1882. (587 S.) Statt Ladenpreis Mk. 14.— nur 4.50

- Neue Beiträge zur semitischen Sagenkunde. Leiden 1893.

Statt Ladenpreis Mk. 7.50 nur 3.50

Jezirah. אור ספר יצירה. Das Buch d. Schöpfung. Nach den sämmtl. Recensionen möglichst kritisch redigirter und vocalisirter Text, nebst Uebersetzung, Varianten, Anmerk., Erklärung u. einer ausführl. Einleit. v. L. Goldschmidt, Frankfurt a. M. 1894. 4°. Statt Ladenpreis Mk. 8.— nur 4.—

Kaufmann, Prof. Dr. D., Alle Werke desselben zu wesentlich herabgesetzten Preisen, worüber Verzeichnis zu Diensten steht.

Lippe, Ch. D., Bibliogr. Lexicon d. gesammten jüd. u. theolrabbin. Literatur d. Gegenw. m. Einschl. d. Schritt, üb. Juden u. Judenth. Neue Serie. Wien 1899. 528 S. Statt Mk. 8.— nur 4.— Jubelschrift z. 90. Geburtst. des Dr. L. Zunz hrsg. durch d. Cura-

torium d. Zunz-Stift. Brl. 1884. Statt Ladenpr. M. 10.— nur 5.— Frankfurt a. M. J. Kauffmann, Buchhandlung.

Die jüdisch-deutsche Sprache.

Eine grammatisch-lexikalische Untersuchung ihres deutschen Grundbestandes

Dr. J. Gerzon.

____ Preis Mk. 2,50. ____

Frankfurt a. M. J. Kauffmann, Verlag.

Verantwortlich für die Redaction: Dr. A. Freimann in Frankfurt a. M. Für die Expedition; J. Kauffmann, Verlag in Frankfurt a. M. Druck von H. Itzkowski in Berlin.